FRANS FISCHER

DE HEL VAN BREENDONCK

HERINNERINGEN

LABOR

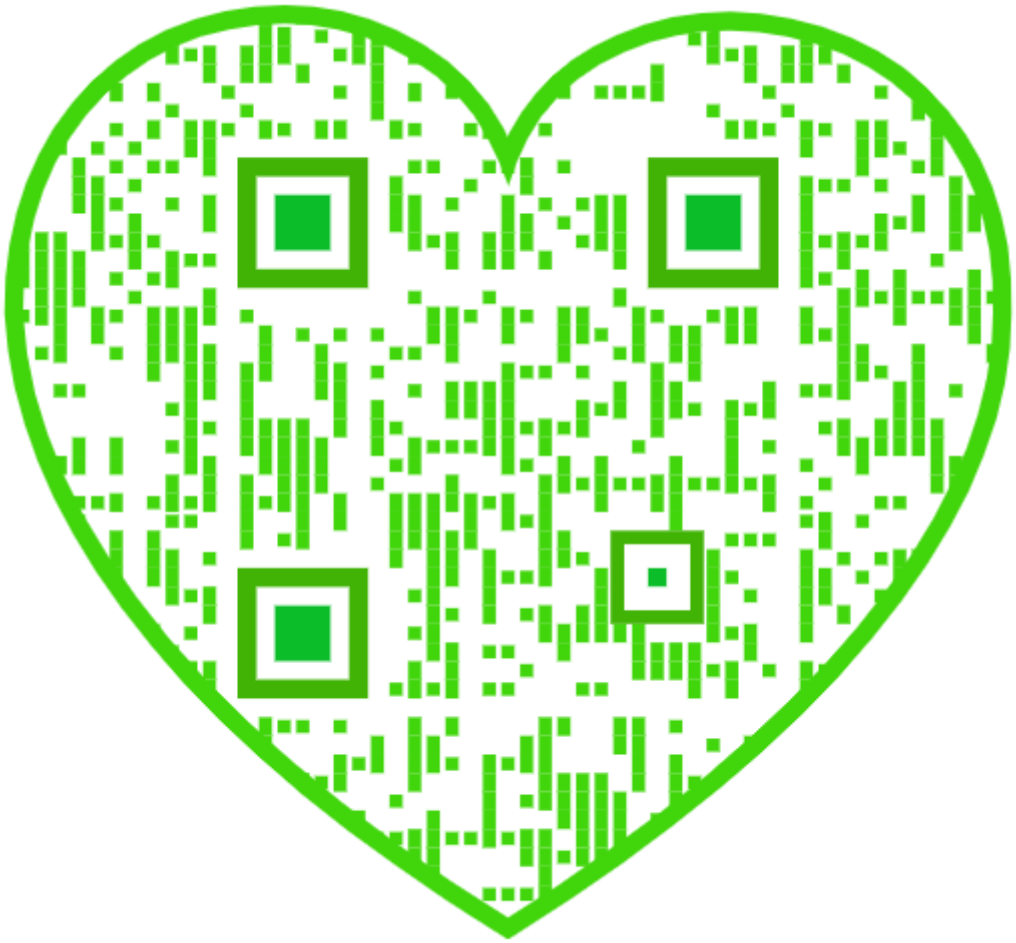

DE HEL VAN BREENDONCK

VAN DENZELFDEN SCHRIJVER :

BRUXELLES D'AUTREFOIS.

FRANS FISCHER

DE HEL VAN BREENDONCK

HERINNERINGEN

EDITIONS LABOR
Koninklijkestraat, 192 ● Brussel

VOORREDE

Ik ben een vrijgestelde dwangarbeider.

Ik zeg dit zonder trots en zonder schaamte.

Om de eenvoudige reden dat, tijdens den ganschen duur van mijn hechtenis — vier maanden welke mij decaden leken —, ik nooit heb geweten waarom men mij de vrijheid had ontnomen. Nog geen minuut onderhoor, zelfs geen schijn van onderzoek. Wanneer na weken van hoop op een om het even welke procedure van onderzoek, ik de overtuiging opdeed dat men mij heel eenvoudig in een kerker had gestopt en voor onbepaalden termijn had opgesloten, zooals het gebeurde in den ouden tijd, dan vervloog er een laatste illusie van mijn al te argelooze ziel : ik werd niet eens in den bak gedraaid ten titel van patriottisch held van den weerstand en de bevrijding, vermits er geen enkele daad werd ontdekt of mij ten laste gelegd in verband met bedoelde plicht van iedere Belg gedurende de Duitsche bezetting.

Bij zooverre dat, in weerwil van de tijdruimte die me scheidt van deze zwarte lijdensdagen, ik me steeds zit af te vragen waarom ik werd aangehouden en waarom men mij terug in vrijheid stelde.

Met al te grooten nadruk den waarom der dingen nasporen, is niet zonder gevaar, daar waar alléén een weg is voor de verbeelding, de illusie, de autosuggestie. Men loopt verloren in een droge en dorre gedachtenwereld.

Waarom, in die voorwaarden, beroep doen op lezers, wier aantal ik aanzienlijk wensch, om getuige te zijn van mijne weifelingen? In plaats van een simpele en bescheiden rang te nemen in de lange rei van al diegenen die, in den loop der eeuwen, hun vrijheid hebben verloren ter wille van de verdenking van hen die van oordeel waren dat, om zich te ontmaken van de hun hinderende medemenschen, de beste manier nog was van hen er met deugdelijk slot en grendel achter te draaien?

Wanneer men al te openlijk den nadruk legt op het harde en het wreede van dergelijk lot, stelt men zich toch bloot aan het verwijt hoogmoed en zelfingenomenheid te putten in zijn eigen kleine ongelukken, zich al te gemakkelijk te scharen in de dichte menigte van de nuttelooze en soms belachelijke martelaren.

Maar waarom dan dit boek?

Omdat de idee van een absolute en totalitaire dictatoriale almacht, vrij van elke controle, wellicht niet zal hebben opgehouden de ontwrichte en besluitelooze geesten te

kwellen. Of hen te verleiden die alleen luisteren naar de stem van hun maatschappelijk égoïsme. Zelfs nu dit catastrofisch alarmsignaal van den door den Hitleriaanschen aanval ontketende wereldoorlog, voor altijd de menschheid heeft gewaarschuwd tegen den mogelijken terugkeer naar een verbeestend despotisme, dat door alle beschaafde volkeren wordt verafschuwd.

Het is een taak van burgerlijke en sociale opvoeding onze medemenschen op hun hoede te stellen tegen de heropleving van de barbaarschheid. Daartoe kan machtig worden bijgedragen door het in het licht stellen van de systematisch georganiseerde gruwelen der dictatoriale regimes.

Deze regimes, immers, houden slechts stand dank zij een netwerk van bespieding, verklikking, politiegeweld, willekeurige vrijheidsberooving en folteringen.

Dit verhaal van mijn beproevingen werd, derhalve, geschreven met de bedoeling een sprekende illustratie te geven van een regime van verdrukking, geweld en tyrannie.

Het is veeleer een werk tot voorlichting en bescherming van de maatschappij, dat ik wou schrijven, liever dan een boek van ongekoelden haat en wrok, lagere gevoelens, welke ik, mijn heel leven lang, uit mijn hart trachtte te bannen.

Het is ook een bescheiden, doch eerlijke poging bij te dragen tot de historische waarheid betreffende de menschonteerende schanddaad van de Duitsche bezetting in België.

Matteoti, een der meest gekende slachtoffers van het fascisme, waarvan het Hitlerisme de duivelsche uitbreiding is, riep het uit, korten tijd vooraleer hij namens de jungle-wetten op laffe wijze werd omgebracht : « Wanneer men de vrijheid heeft verloren, beseft men pas haar waarde... ».

In het bagno van Breendonck, het tooneel van de verhalen die men gaat lezen, leerde ik herhaaldelijk arme stakkers kennen, mede voor den dwangarbeid geketende lotgenooten, deelachtig in mijn afgrijselijk bestaan, maar zij, ten minste, hadden kennis van het crimineele voorwendsel dat hen daar had gebracht. Hun gevangenhouding werd gewettigd doordien men hen vergeleek met de onderdanen van een land, waartegen men oorlog voert, en die men in concentratiekampen opsluit om te vermijden dat zij ter plaatse den vijand zouden bevoordeeligen. Vermits zij zich voor communisten uitgaven, behoorden zij noodzakelijkerwijze tot de beruchte vijfde kolonne's wier taak het is de legers in den rug aan te vallen.

Willekeurige en hatelijke gelijkstelling,

welke, in de oogen van onzen overweldiger, tegen deze schuldeloozen, tegen deze ongewapende burgers een afdoende reden was voor alles. Niet slechts voor een onbepaalde vrijheidsberooving, doch meteen voor een regime van knuppelslagen, van laffe en schijnheilige uitroeiing bij middel van ondragelijke verplichtingen tot den allerzwaarsten arbeid, bij middel van ondervoeding en verspreiding van ziekten welke diegenen naar het graf moest voeren die men — vooralsnog — den moed niet had in blok te vermoorden.

In dit verhaal van wat mijn eigen oogen zagen, kon ik, natuurlijk, de volledige opsomming niet geven van al de voorbedachte aanslagen op het menschelijk leven. Trouwens, te Breendonck kende men afwisselende perioden van volslagen wreedheid gevolgd door enkele pozen tijdens dewelke, voor absoluut geheimzinnige redenen, het regime eenigzins zachter werd, zonder ooit evenwel het karakter te verliezen van een harde en barbaarsche gevangenhouding ter bestraffing van menschen, wier misdaad het was hun land te beminnen en voor de verfoeilijke hitleriaansche ideologie niet te knielen.

In mijn geheugen zijn deze verhalen gegrifd. Ik heb ze neergepend zonder overdrijving, en zonder de bedoeling de harten te verteederen of sensatie te verwekken.

Nooit, in de kwaadste oogenblikken van deze gevangenhouding en dit lijden, heb ik mijn bittere klachten willen vergelijken met deze die om wraak naar den hemel roepen : deze van de moeders die een zoon verloren in de slachting; van de menschen wier haardstede door de bommen werd vernield, verpletterd, verpulverd; van de gekwetsten wier arme lichaam werd gekneusd, in stukken gereten of met brandwonden overladen. Een schaamtegevoel weerhoudt me mijn eigen moreel en lichamelijk leed op een zoo verheven plan van de menschelijke smart te stellen.

Evenmin wil ik het verwijt verdienen te veel kracht, reliëf en kleur te schenken aan deze schilderijtjes van het leven in het bagno van Breendonck, dat men het « Museum der Gruwelen » zou kunnen noemen, naar het voorstel van mijn ouden vriend en gevangenismakker, de talentvolle teekenaar Jacques Ochs.

Mocht ik in overdrijving zijn vervallen, dan zijn er honderd, om niet te zeggen duizend gedetineerden, en niet van de minsten — vermits er tusschen hen oud-ministers zijn, magistraten, officieren, professoren, parlementsleden, geestelijken — die me zouden verzoeken een toontje lager te gaan.

Het reëele van deze lijdensbeelden, van dit

tragisch en afschuwelijk gebeuren, is op zich zelf ruim genoeg pathetisch en welsprekend.

Het is mijn zwak te gelooven dat bij al mijn ongeluksmakkers, ter wille van de ontzettende beproevingen die zij hebben doorstaan, de afkeer is gegroeid voor al wat verband houdt met dictatuur en totalitaire almacht.

In ieder geval, wil ik gelooven dat zij, die me zullen lezen, den zin zullen begrijpen van deze maar al te stichtelijke les.

En dat zij bedoelde dictatuurregimes zullen veroordeelen met een vonnis, dat niemand onder hun gelijken treffen moet, doch dat de menschen, alle menschen moet bevrijden van de ketenen die hen binden en die sommigen, door een vreeselijke geestesdwaling, zich zelf hadden gesmeed.

GEVANGEN

Einde Juni 1941.

De groote Europeesche oorlog treedt in zijn derde stadium. Plots begint het hitleriaansche Reich den krijg tegen het roode Rusland. Verbreekt aldus het niet-aanvalspact dat het met de Sowjet-Republieken had gesloten, diplomatische en strategische zet waardoor het zijn ooster-flank kon waarbor-

gen en in het Westen het gros van zijn troepen in een blitzkrieg storten.

Onmiddellijk besluit de Staatsveiligheidsdienst al de onderhoorigen te interneeren van het vroegere Moscovische Rijk, welke thans vertoeven op Duitsch grondgebied en in de door de Wehrmacht bezette gebieden. Weinig menschelijke handelwijze die men poogt te verschoonen door de noodwendigheid zijn eigen troepen te beschermen tegen de vijfde kolonnes waarvan het Führer-Duitschland zoo goed de waardevolle rol weet te benutten.

In België is er geen en was er nooit een aanzienlijke russische kolonie gevestigd. De « Wit-Russen », uitgeweken na de invoering van het Sowjet-stelsel, vervangen hoogstens de ontsnapten uit de bagno's van het Tsaren-Rijk en de gevaarlooze samenzweerders die, vóór 1914, een schuiloord zochten in het vrije en gastvrije België.

De Gestapo, evenwel, verbeeldt zich romantische dingen. Zij houdt het voor een vaststaand feit dat de Belgische communisten en de « sympathisanten » van het bolsjewisme te Moscou hun vaderland hebben, en dat zij bekwaam zijn het ontzaglijke leger dat het Belgisch grondgebied bezet, in den rug aan te vallen.

En dadelijk beginnen de massale razzia's

van communisten en van diegenen die, door verklikking of verdenking, met hen op gelijken voet worden gesteld. In zooverre dat de gevangenis van Sint-Gillis, te Brussel, opgehoopt en overbevolkt is met gedetineerden, verdachten die in één cel met drieën of zelfs met vijven worden opeengepakt.

Deze aanhoudingen in blok duren een geheele week. Zij zijn het gevolg van een in beslagneming van lijsten van aanhangers of sympathisanten, maar vooral van een meestal naamlooze verklikking.

Daarvan was ik de getuige, geenszins een onverschillige doch tot een lijdelijk toezien gedwongen getuige, vermits, in den onmetelijken kerker in denwelke ons overweldigd en verdrukt land was herschapen, het regime van mondje-toe van kracht was.

Een gedwongen stilzwijgen waarvan ik niet had afgeweken — gezien de Duitsche overheid met den terugkeer van de parlementsleden in België had ingestemd mits streng verbod zich met het openbaar leven te bemoeien op straffe van sancties gaande tot de doodstraf incluis.

Bovendien, mijn diepe overtuiging van een als « reformist » gekenmerkt socialist, van rechtsche socialist, zooals het mij zeer ten onrechte wordt verweten door de extremisten van alle slag, had mij, vóór den oorlog, mede

aan de spits gebracht van den strijd tegen de aanhangers van de dictatuur, de « noyauteurs » en ijveraars voor de verdeeldheid van de arbeidersmassa's.

En had ik de mgoelijkheid gehad een publiek oordeel te geven omtrent den oneerlijken aanval van Duitschland tegen de groote mogendheid waarmede het verbonden was door het niet-aanvalspakt van einde Augustus 1939, dan had ik Sowjet-Rusland slechts kunnen beklagen omdat het vertrouwen had durven stellen in het geschreven woord van Hitler.

Met goed recht, derhalve, mocht ik mij als niet in dezen twist gemengd wanen. Groot was dan mijn verbazing wanneer, op het einde van bedoelde week van witte-terreur, de agenten van de Gestapo mij bij het krieken van den morgen uit het bed rukten en mij meevoerden, om wat zij beweerden een simpele inlichtingsformaliteit waarvoor ik niet hoefde angstig te zijn.

Onwaardige uitvlucht.

Toen de grijze auto, waarin ik werd gestopt, de Louizalaan kruiste, alwaar de Gestapo haar bureelen had, en de richting nam der gevangenis, te Sint-Gillis, toen was ik zeker van mijn stuk. In het rijtuig lag ook, radeloos, doodsbevreesd, de oogen puilend van

angst, een gebrekkelijken jongeling, met een ontwrichte heup. Toen hij mij Duitsch hoorde praten met de politie-kerels, aanzag hij mij voor een vriend van die spitsboeven. Door mij ondervraagd omtrent de motieven van zijn aanhouding, bleef hij stom en dook ineen, vol wantrouwen, naar achteren in het rijtuig. Later vernam ik dat dit arm schepsel, dat ik moest weervinden in het bagno van Breendonck, de misdaad had begaan de jongere broeder te zijn van een jongeling die, kort vóór den oorlog, communisten had ontmoet in een anti-fascistische organisatie.

De auto bleef stoppen voor de poort van den slottoren die het ingangsgebouw vormt van het arresthuis. Ik was gevangen. In plaats van een eenvoudig verschijnen als getuige voor den met een onderzoek belasten rechter, werd ik er achter gedraaid. Ik werd een gedetineerde bezield met de illusie dat mijn hechtenis preventief en van korten duur zou zijn.

Waarheidshalve moet ik het zeggen : het decor van het drama, dat ik ging beleven, liet mij niet onder den indruk. Ik was reeds vertrouwd met dit barsche en norsche toevluchtshuis. Ei, ei, wat gaat gij van mij denken? Het was slechts in mijn hoedanigheid van lid van den Hooge Raad der Gevangenissen dat ik kennis had gemaakt met wat

in den Brusselschen volksmond heet « het kasteel van de honderdduizend baksteenen ».

Doch laat ons niet vooruitloopen op de drama's die de toekomst voor ons had weggelegd.

Onze gevangenis was overbevolkt, met van alles belemmerd, en elk uur van den dag bracht een nieuw konvooi gedetineerden, dat het aantal gasten kwam verhoogen. Zulks had somwijlen voor gevolg een onaangenaam samenhokken, een samenleven met aan lager wal geraakte personen. Want de politieke gedetineerden waren vermengd met de gewone gevangenen, zonder dat er ook in het minst acht werd geslagen noch op den graad van opvoeding, noch op het verschil van milieu, noch op den aard van de betichting.

Ik had niet veel klagens over mijn celmakkers, wel integendeel. De eerste, een Italiaan, uitbater van een spijshuis, was gewikkeld in een verwarde zaak van proviandeering of zwarte markt. Met de zorgeloosheid van iemand die, om wille van zijn nationaliteit, zich van buiten uit beschermd voelt, was hij bovendien overvloedig voorzien van waardevolle eetwaren, welke hij mild deelde met zijn ongeluksmakkers. De andere celgenoot, een oud-agent van de Openbare Veiligheid, kende als niet een de reglementen, gewoonten en gebruiken van de cellulaire gevangenissen,

waarheen hij zooveel misdrijfplegers had gebracht. En spoedig had hij ons vertrouwd met al de praktijken en trukjes, waarvan de gedetineerden van herouds gebruik maken om de gedwongen afzondering te breken, met elkander in verbinding te treden en zich allerhande kleine diensten te bewijzen. Op die wijze leerde ik het uur kenbaar te maken aan de gasten van de naburige cel, bij middel van een soort morse-systeem van conventioneele slagen op de buisleiding der centrale verwarming. Of ook nog leerde ik voorwendsels vinden om den stap te vertragen in de gedwongen wandelingen, met de bedoeling in botsing te komen met den gevangene die mij volgde, om aldus enkele woorden te wisselen met gedempte stem, om elkaar sigaretten door te geven, een boek of ietwat bijkomend voedsel.

Toen ik werd binnengeleid in de met gegrendelde hekkens afgesloten gangen die rondom het centrum van de gevangenis uitstralen, kreeg ik de stilzwijgende en medelijdende groeten van Belgische gevangenbewakers, die nog verder voor het onderhoud van de lokalen moesten zorg dragen, maar die van alle gezag beroofd waren in dit tuchthuis waar de Duitsche soldateska nu den plak zwaaide.

Plots, na een eerste onderhoor omtrent

mijn eenzelvigheid, ontdekte ik, niet zonder verbazing, dat de persoon, die mij zijn trouwens nuttelooze diensten van tolk moest bieden, niemand anders was dan een mijner jonge vrienden en confraters aan de Brusselsche pers, Lionel Bertelson, opsteller van het « Agentschap Belga ». Ook hij was een gevangene, maar dank zij zijn kennis der Duitsche taal, mocht hij werken met de illusie vrij te zijn, kon hij ietwat vrij rondgaan in de gangen van ons blok, en ontkwam hij in den dag aan de inmuring in het verstikkende van een smalle cel. Mij ziende had hij plotseling een gebaar van verrassing :

— Wat komt gij hier doen? Waarom werd gij aangehouden?

Een vraag die ik me zelf zou stellen, te vergeefs, gedurende de vier maanden van mijn hechtenis.

Op mijn antwoord dat ik daaromtrent niets afwist, ging hij, voorzichtig, naar de griffie om informaties. Om terug te komen met een opgetogen gelaat en een breeden lach vol vertrouwen en optimisme, zeggende :

— Kom! Kom! Maak u geen zorgen. Het is klaarblijkelijk een misverstand dat bij uw eerste onderhoor zal opgehelderd zijn. Hoofdzaak is zoo spoedig mogelijk onderhoord te worden, want gij zult zeker geen moeite heb-

ben om te bewijzen dat gij geen communist zijt.

Een gansche week heb ik aldus doorgebracht met wachten op mijn invrijheidstelling, welke ik absoluut zeker waande, mij steunende op mijn volkomen onschuld. Het ergste wat mij kon overkomen, dat was op een onderzoek verschijnen dat eindigen moest met een onmiddellijke invrijheidstelling.

— Met verontschuldigingen op den koop toe, zei mijn celmakker, ex-agent van de Openbare Veiligheid, die meende er iets van af te weten.

Dienvolgens was ik niet verbaasd wanneer de soldaat-cipier, die naar me vroeg, mij tevens het bevel gaf heel mijn kleinen boel mede te nemen, 't is te zeggen mijn linnen, mijn kleederen en het kleine pakje eetwaren dat ik zoopas van buiten had ontvangen.

Gansch vroolijk, was mijn pakje snel gemaakt en, afscheid nemende van mijn celgenooten, verzocht ik hen mijn kleine provisie eetwaren voor hen zelf te bewaren. Maar zij weigerden iets te aanvaarden, deden me opmerken dat die kleine mondvoorraad zeer waardevol was, nu tegenwoordig alles zoo buitengewoon duur was, en dat hij mij wel zou te pas komen om mijn krachten te herstellen na een week opsluiting en dieetregime.

Op hun aandringen gaf ik toe en ik zou er

later geen spijt over hebben. Want voor de eerste dagen van het afgrijselijk leven dat mij wachtte, en waaromtrent ik geen besef had, werd ik aldus bedeeld met een providentieele reserve in het kamp van den hongersnood.

Ik dacht echter geenszins aan dergelijk lot, des te meer de langdurige formaliteiten, waaraan ik mij moest leenen op de griffie van de gevangenis, fel geleken op een heilzame vrijstelling.

Lang zouden mijn illusies niet duren.

Inderdaad, ik werd geplant in een lange gang waar er zich een twintigtal gedetineerden bevonden, allen gekleed en uitgedoscht precies alsof zij voor een lange reis gingen vertrekken. En allen hadden ontstelde gezichten.

Van een hunner vernam ik dat wij naar een concentratiekamp zouden overgebracht worden. Maar welke bestemming was ons voorbehouden? Duitschland? De strafinrichting te Merksplas, beheerd door een Belgisch personeel waarvan veel goeds werd verteld, met haar betrekkelijk confortable gebouwen, het betrekkelijk zachte gevangenisregime en de mogelijkheid in open lucht te werken? Ofwel het afschuwelijke fort van Breendonck, waarvan de naam allen deed rillen die er ooit vaag hadden van gehoord? Tot zelfs onze

Duitsche bewakers. Ondermeer een Oostenrijksche onder-officier, een brave man, restauratiehouder te Weenen in het burgerlijk leven, en die, socialist zooals ik, mij in het geniep, wanneer wij alleen waren, medelijden en welwillendheid had getoond.

Bij het verlaten van de gevangenis, kwam hij op mij toe, met een ontsteld gelaat, en nam hij mij in een hoek. Zijn oogen waren vochtig en hij drukte mij met genegenheid de handen, en met zachte stem zei hij :

— Kom! Moed, makker, want gij weet niet wat u te wachten staat.

Al te vroeg zou ik het toch vernemen.

DE HEL

Een gevangenis verlaten moet aan de meeste menschen als de meest verbijsterende heerlijkheid voorkomen.

Men zal mij willen gelooven als ik beweer dat zulks niet — maar dan in geenerlei mate — den opgedanen indruk was van het paar dozijn gevangenen, met wie ik ploeg vormde, en die door barsche en brutale soldaten, bij middel van laarsstampen en stooten van geweerkolven, in een ruimen vrachtwagen werden opgehoopt.

Tegen elkaar gedrukt op smalle bankjes, in de duisternis gehuld en zonder lucht, verstomd en verslagen, voelden wij ons bij het horten en stooten wegvoeren naar een onbekend lot, maar dat slechts nieuwe angsten en nieuwe smarten kon beteekenen.

Men heeft moeten smeeken en bidden, in een koeterwaalsch Duitsch, om een sergeant, die er ietwat menschelijk uitzag, er toe te doen besluiten een hoek van het dekzeil op te heffen, dat ons van lucht en licht beroofde en ons van den zichtbaren wereld afsloot.

Het licht van een stralende en zonnige namiddag, dat ons toeliet enkele gekende hoeken van de stad te herontdekken, en tusschen de drukke voetgangers, vrij van keeren en gaan in het gekerkerde België, enkele gekende gezichten te zoeken.

De auto doortrok de westersche buitenwijken. Nadien konden wij ons vergewissen dat de nieuwe autostrade Brussel-Antwerpen werd bereden. De kortstondige Zomer van dit ongeluksjaar 1941 spreidde zich weelderig over de veelkeurige velden, weiden en boschages. Doch de prachtige apotheose van den Zomer vermocht ons niet te beroeren. Een wreede weifeling, een doodende benauwdheid woog op onzen geest. Waarheen gingen wij? Naar de oase van Merksplas, waarvan wij het confort hebben geprezen, of naar het

bagno van Breendonck waaromtrent griezelige verhalen de ronde deden.

Weldra waren wij ingelicht. Onze reizende gevangenis verliet de autostrade en nam rechts een zijweg. Ons lot was bezegeld. Wij zouden opgesloten worden in het afgekeurde fort van Breendonck.

Achter een gordel van pinnekensdraad en een breeden rondengracht verscheen ons dit militaire gebouw in zijn onheilspellende leelijkheid. Met vooraan een stijlvol portaal, dat zich opent in de hooge taluds waarvan de gordel destijds het fort omringde, wordt de vestingmuur doorboord door een lange en donkere tunnel. Deze gang eindigt op een breeden rechthoekigen koer omgeven van ouderwetsche, bouwvallige en gescheurde gebouwen, die nog de sporen dragen der bombardementen van den anderen oorlog.

Men gaf ons echter geen tijd om het oord te leeren kennen. Geduwd, of liever, gesmeten uit den wagen, die zijn vracht gevangenen op den koer spuwde, werden wij vastgepakt en op een aanzienlijken afstand van elkaar geplaatst, de neus gedrukt tegen den muur overtrokken met gebarsten cement. Met streng verbod, op straffe van slagen met den geweerkolf op de voeten of in den rug, een voetje te verplaatsen, de hand te verroeren waarvan de kleine vinger op den naad

van de broek moest blijven geplakt, het hoofd te draaien, een woord te uiten, een zucht te slaken.

Bericht van dit alles, op een afdoenden en brutalen toon, uitsluitend in Duitsche taal. Des te erger voor wie niet begreep. want dan werd de beteekenis van deze bevelen hem diets gemaakt met een regen van kaakslagen, stampen en vuistslagen.

Geloof nu niet dat het order van volkomen sprakeloosheid ons in een geluidlooze sfeer terecht bracht. Een ononderbroken lawaai van schreeuwen, scheldpartijen, rauwe en onduidelijke bevelen, verdoofde nauwelijks de echos van het gekreun en het doffe gerucht van de matrakslagen op de lijven van de ongelukkigen, die wij niet konden zien maar wier aanwezigheid wij konden raden.

Een tiental stappen van mij af, hoorde ik nochtans de stem van een ongeluksmakker, die volgend commentaar gaf : « Hiermede zijn wij in het rijk van de schlague ». Een klinkende oorveeg, droog en kort lijk een geweerschot, kwam hem, op de kaak, zijn juist en precies commentaar bevestigen.

Als schooljongen, nogal weerbarstig in zake tucht, is het mij gebeurd tegen den muur te worden gesteld voor een pekelzonde. Het was veeleer een vernedering dan een lijfstraf, en het duurde nooit langer dan een kwart-uur.

Doch hier werd dit lange, geluidlooze en onbeweeglijke rechtstaan, dat anderhalf uur bleef duren, onder een brandende zon, een ware foltering. Met een hoofd verzwaard door droevige denkbeelden, een versteven en koortsachtig lichaam, kreeg ik den indruk van een totalen ondergang van mijn wezen. Geen enkele gedachte vlotte nog in mijn verloren hersenbol. Het was precies of hij ging vermorzeld worden met een boormachiene, werkend met een rauw en onverdraaglijk geluid, en die, op enkele stappen van mij af, te vergeefs poogde vat te krijgen op de betonnen blokken van de vesting.

Ik had alle besef verloren van den tijd, van de menschen en van de dingen die mij omringden. Vernietigd, verstompt, bleef ik de oogen vestigen op het beraapsel van den muur tegen denwelke men mij had gedrukt en trachtte ik meetkundige teekeningen te ontdekken, of liever, mij in te beelden in den brokkeligen cement van dezen rand van een graf.

Plotseling ontwaarde ik een spoor van leven op den roerloozen muur. Het was een armzalig klein grijs beestje — termiet of keldermot — dat trachtte los te komen uit een dier brokkels van cement. En wijl er een zonnestraal plotseling den muur belichtte, zag ik op eens het grijze beestje veranderen in een levend ju-

weel dat al de lichtstralen opnam in een doorschijnend geworden lichaam en het deed schitteren met den gloed van robijn, smaragd en topaas.

Wellicht zou een entomoloog me toen hebben geleerd dat deze plotselinge onvorming van een grijze larve in een soort fonkelenden kolibrie, het voorteeken was van de vreugden van het paren. De partner van dit galante beestje kon ik niet ontdekken. Doch deze verschijning deed mij er aan denken dat het beestje zijn bruiloft vierde en zoo werd mij, te midden van de menschelijke brutaliteit en wreedheid, de onvergankelijke wet van de universeele liefde herinnerd, de liefde sterker dan de haat...

— Zijt gij Jood ?

Met deze vraag trok de gebiedende en droge stem van een sergeant mij uit mijn filosofische droomerij. De kerel heeft zich zeker vergist omtrent den zenuwachtigen en geprikkelden toon waarop ik een ontkennend antwoord gaf. Want hij vergenoegde zich met wat hij, in zijn anti-semietischen waanzin, ongetwijfeld als een verontwaardigd gebaar heeft beschouwd.

Nadien vernam ik dat men mij op den rug een wit lint zou naaien, hetgeen me tusschen de Ariërs zou rangschikken en mij onderscheiden van de kinderen Israël's, die op hun beurt

gemerkt en gebrandmerkt werden met een kanariegeel kenteeken.

Bij onze intrede in het fort langs den akelig donkeren tunnel, had een mijner gezellen, geplaagd door zijn litteraire herinneringen, uitgeroepen : « Hier, geef alle hoop nu prijs ». Wij waren, inderdaad, in de hel beland. En, wanneer men mij toeliet mij om te draaien, zag ik, huilend en gesticuleerend, de oogen vlammend van woede, een groep officieren die de gevangenen op hun doortocht overstelpten met luide schreeuwen, scheldwoorden en bedreigingen. Ik begreep dat voor mij stonden de duivels die ons zouden folteren.

DE GALEIBOEF 196

Wanneer het mij werd toegelaten mij om te draaien en mij van den muur af te wenden, bekeek ik met een benauwde nieuwsgierigheid het schrikaanjagende oord waar men mij — ik weet niet voor hoelang — ging schrappen uit het leven van de vrije menschen.

Op dat oogenblik dacht ik er nauwelijks aan mijn kerker van zeer nabij gade te slaan, de ligging, den bouw en de inrichting er van te ontdekken.

Doch voor het goed begrip van het verdere verhaal, is een plaatsbeschrijving thans gewenscht.

Ik meen het reeds te hebben vermeld : het fort van Breendonck, vooruitgeschoven vesting van den militairen gordel van Antwerpen, is een verlaten bolwerk dat door het artillerievuur van den anderen oorlog werd geraakt. Omringd door een zeer breede rondengracht, is het om zeggens ingevat in een kunstmatigen heuvel gevormd door glooiingen en door met graszoden bedekte taluds. De kam van dien heuvel wordt doorloopen door rondenwegen, die, op bepaalde afstanden, zijn afgebakend door stalen koepels welke destijds een bescherming boden voor de kanonnen van de vesting. Het hoofdgebouw ligt letterlijk begraven onder den met graszoden bedekten gordel en heeft geen anderen uitweg naar buiten dan een tunnel die uitloopt op een ijzeren brug over den gracht welke het fort omringt.

Voor wie het fort binnengaat, vertoont het een breed gebouw, gevormd door kazematten wier vensters achter dikke traliën zijn verdoken. Deze kazematten waren destijds de chambree van het kleine garnizoen der vesting, en hun gewelfde zolderingen laten in elk seizoen de vochtigheid doordruipen van de aarde waarmede ze zijn bekleed. Voor de troepen van weleer, en voor ons ook, helaas, waren het echte valstrikken voor rheumatiek, bronchiet en longontsteking. Zelfs in het hartje van den Zomer, was men verplicht er

vuur te maken voor zoover het veranderlijke humeur van den galeiwachter zulks niet verbood. Eenmaal deze belangrijke gunst verkregen, moesten de gevangenen om zich te verwarmen naar vermogen hun plan trekken, door hier en daar in de opslagplaatsen een stuk hout weg te gappen, of soms enkele brokken steenkool bij den keukenpiet, die in open lucht zijn pot kookte op de fornuizen van de veldkeukens.

Er waren tien chambree's, onderverdeeld in twee groepen van vijf lokalen.

De eerste vleugel was aan de Joden gereserveerd ; de andere voor de als Ariërs beschouwde gevangenen. Voegen we hier onmiddellijk aan toe dat, gedurende de lange uren van dwangarbeid, de Joden en de niet-semieten tot dezelfde bezigheden, of liever, tot dezelfde slavernij waren gedoemd.

In het middengebouw dat de twee vleugels verbindt, was de militaire wacht geïnstalleerd, alsmede een somber en geheimzinnig lokaal voor hetwelk niemand mocht blijven staan. Maar men trok het voorbij met een ineengekrompen hart, want daar bevonden zich de folterkamers waaruit ons somwijlen jammerlijke weeklachten bereikten gesmoord door de vloeken van het soldateska.

Tegenover de kazematten bevonden zich, in een gebouw dat den tunnel omlijst, de slaap-

zalen van de onder-officieren, — de officieren verbleven in de naburige villa's —, hun mess, zeer bombastisch in « casino » herdoopt, en de kleerkamer waarin de burgerpakken van de gedetineerden in zakken zoo maar door elkaar werden opgestapeld. Voor alle gevangenen, immers, was het dragen van de strafkleedij verplichtend : gelapte en verstelde broeken en oude tunieken ontnomen aan de krijgsgevangenen van het Belgisch leger.

Tegenover de chambree's, en onder den neus van de miserabele opgeslotenen, wasemden smerige beerputten hun verpestende walmen uit, à rato van acht latrines voor driehonderd gevangenen. Onze beulen, weliswaar, toonden zich niet zoo vies, vermits zij, naast deze stinkende latrines, voor hun bureelen een houten barak hadden opgericht.

En nu de decors zijn geplant, keeren wij terug tot de acteurs van het drama. Een drama met talrijke episoden, te oordeelen naar het gekerm, het gejammer, de kreten van wanhoop en pijn der slachtoffers, dit alles vergezeld van de basstem der brutale bevelen, beleedigingen en gebiedende orders, voortdurend gegeven op den huilenden toon.

Want de scheldpartij was hier de normale wijze van spreken. De officieren tierden tegen de onder-officieren, en deze, op hun beurt, gaven al tierende de orders aan de soldaten.

Men kan zich inbeelden hoe deze herhaalde buien van grove woorden, per slot van rekening, terecht kwamen op de lastdieren die wij waren. Het was niet gemakkelijk wijs te worden uit dit concert van brutale snauwen, vermits alles gebeurde in een Duitsche kazernetaal. Des ter erger voor wie niet begreep, want een niet begrepen en dan ook niet dadelijk uitgevoerde order beteekende voor den arme gevangene allerhande straffen, welke hem nog meer veronthutsten dan verontwaardigden.

Midden zoo een helsch lawaai werd ik voor een soort rechtbank gebracht, zetelende zonder beschutting in open lucht.

Na een eerste onderhoor betreffende mijn eenzelvigheid, werden al mijn zakken en mijn pakje doorzocht en van elken inhoud geledigd : mijn brieventasch en mijn portemonnaie, waarvan het geld me nochtans terug werd overhandigd bij mijn invrijheidstelling, en mijn pakje levensmiddelen dat ik echter mocht meenemen naar mijn kazemat. Onnoodig te zeggen dat mijn provisie tabak, mijn vulpen, mijn zakmesje, mijn electrisch scheermes en andere kleine toiletartikelen voor altijd verdwenen.

Daarna werd ik tot op de huid uitgekleed. Mijn verschijning in Adam's kostuum liet evenwel al de toeschouwers van deze inwij-

ding in het integrale naaktloopen volkomen onverschillig.

Voor mijn part moest ik me toen nog niet schamen voor een anatomie, welke door de ondervoeding en het zware dwangarbeiderswerk weldra de silhouet van een geraamte zou worden. Om het nudisme compleet te maken, werd mijn hoofd met de tondeuse geschoren, om me te begiftigen met de meest volledige kaalheid...

Daarna was ik gedwongen het militaire plunje aan te trekken, uniform van het bagno, en moest ik een kleine politiemuts opzetten, wat een komisch vertoon gaf aan de rechterzijde van mijn eerder ronden en grooten schedel. Ten slotte werd ik geschoeid met zware soldatenschoenen, met kromgetrokken bovenleder en slordig toegeregen met dikke koorden van gevlochten stroo.

Aldus opgedirkt, moest ik er wel zeer potsierlijk uitzien, maar het was geen zaak om mee te lachen. Het was me voldoende een blik te slaan op mijn beklagenswaardige ongeluksmakkers, die stilzwijgend op den koer rondliepen en wier magerheid van uitgehongerden hen deed zwemmen in hun plunje, om te begrijpen dat er hier geen reden was om lachen en zelfs niet om in opstand te komen. Ik leerde het dadelijk op mijn kosten. De voor mijn uitrusting aangestelde onder-officier vond het

geestig om me te zeggen : « Wees maar niet zoo kieskeurig, gij zijt gekleed met Belgische vodden ».

— Ik antwoordde hem : « Ik ben heelemaal niet kieskeurig, het is het roemrijke plunje van onze strijders van den vorigen oorlog ».

Het weder-antwoord kwam, onmiddellijk, onder den vorm van een krachtigen kaakslag die me sterretjes liet zien.

Mag ik het zeggen ? Het is de eerste kaakslag die ik in mijn leven ontving. Een natuurlijke reactie deed me de vuist ballen om ze te slaan...

Gelukkig voor mij was er de dappere kleine joodsche kleermaker, een medegedetineerde, die mij hielp bij het aantrekken van mijn gevangenispak. Hij begreep mijn beweging, vatte mijn pols en riep, op den luiden toon des huizes : « Maar domkop, houdt toch uw hand rustig. Ik zal zelf uw kapotjas vastknoopen. »

In den waan dat de vakman-dwangarbeider een echo gaf op zijn booze grap, dreef de onder-officier de zaak niet verder. Dien avond bleef ik gespaard van cachot.

Mijn uitrusting werd vervolledigd met een op den rug van den kapotjas genaaide witte galon, kenteeken van het Arische ras, en van een rooden driehoek, kenteeken van de politieke gevangenen, van een « Staats feind ».

Ten slotte, om mijn gedaanteverwisseling te beëindigen, deed mijn onder-officier mij op de borst een lap stof met een nummer naaien : nummer 196. En hij besloot : « Van nu af aan hebt gij geen naam meer. Gij zijt niet langer een mensch. Gij zijt de dwangarbeider 196. »

Ik had den moed hem te vragen : « Voor hoelang ? » En zijn antwoord : « Voor altijd ; tenzij gij moest krepeeren vóór onzen laatsten zegepraal ! »

DE CHAMBREE 7

Ik werd ingedeeld bij « Zug 7 », 't is te zeggen bij de ploeg die in de zevenste der tien kazematten van het fort was ondergebracht.

Een dertigtal personen hokten samen in dit bekrompen lokaal, opeengepakt en boven elkaar geplaatst, want de slaap-kooien, bestaande uit een paljas en een oorkussen, waren trapsgewijze geplaatst naar het model van de slaapgelegenheden in de transatlantische schepen. Des te kwader voor hen die — het was mijn geval — met een bronchiet gekweld die het emphyseem benaderde, zeer kortademig waren. Op een gevorderden leeftijd of op een slechte gezondheidstoestand werd geen acht geslagen. Zij moesten zich in de stikkende kisten van het gelijkvloers laten

glijden of een acrobatische klautering maken naar de bovenste kooien.

Een reeks smalle loketkasten, voor het bergen van toiletartikelen, vormde het mobilair alsmede zware bankjes welke men, iedere avond, aan het voeteinde van de slaapkooien moest schikken, om er het militaire plunje, dat ons voor livrei van galeiboef diende, onberispelijk geplooid uit te stallen.

Een karig rantsoen water was bevat in twee melkkruiken : dit moest voor vier en twintig uur den dorst lesschen van dertig personen. Streng verbod het waterrantsoen aan te spreken gedurende de acht uren ononderbroken arbeid. Wie dorst had, moest maar dorstig blijven.

Een dag waarop ik de kamer kuischte, had ik dit strenge order uit het oog verloren en gaf ik aan een « tegen den muur geplakte » arme drommel een busje drinkwater. De schildwacht gaf me op de vingers een slag met zijn geweerkolf. En hij bedreigde mij bovendien met cachot.

Bij mijn intrede in de kazemat, werd ik door de andere gedetineerden, onthaald met verwondering en medelijden. De meesten kenden me, minstens van naam, en velen waren voor mij geen onbekenden.

Onmiddellijk kwam hun dezelfde vraag op de lippen als deze die ik mij zelf voortdurend

stelde sedert mijn aanhouding : waarom ? — Wist ik het zelf, waarom ?

De meesten onder hen waren een tikje beter ingelicht dan ik zelf. Men had hen gevat in de anti-communistische razzia's van 22 Juni, den dag zelf waarop het Reich het niet-aanvalspact had verbroken, welke het met de Sowjet-Republieken had gesloten.

Wie razzia zegt, spreekt van arrestaties op goed geluk af, het opladen van een mengelmoes van verdachten, van ongevaarlijken en van onschuldigen. Een oordeelkundige schifting had dan toegelaten de eenen van de anderen te onderscheiden en slechts diegenen te weerhouden voor wie er redenen waren, al of niet gegrond, om hen verder van de vrijheid te berooven. Ja maar, daarvoor ontbrak men tijd.

Men had slechts tijd om al diegenen hard en wreedaardig te folteren, wie op goed geluk af, naar de willekeur van niet geverifieerde verklikkingen, door den loggen arm van het gerecht (?) der Duitschers waren gevat.

Waag het niet de zaak te willen doorgronden. Toen ik een schuchter « waarom ? » waagde, kreeg ik dit afdoende antwoord : « Bij ons bestaan er geen waaroms. »

Mijn lompe vooroordeelen van voorstander van de oude orde, dol van de persoonlijke vrijheid, hadden mij belet de verhevenheid te

begrijpen van de regimes van nieuwe orde.

In afwachting waren wij gevangen, vastgegrepen en geboeid voor een onbepaalden tijd.

Wie waren mijn ongeluksmakkers ?

Sommigen waren authentieke communisten en zij staken dit niet onder stoelen noch banken. Anderen waren « sympathisanten », wier misdaad er in bestond links of rechts sporen te hebben gelaten van hun sympathie, bijvoorbeeld door een bijdrage aan de « Roode Hulp », ofwel door het uiten van den wensch het Sowjet-regime ter plaatse te mogen bezichtigen, ofwel nog door zich te laten inschrijven op een abonnentenlijst voor publicaties van de IIIe Internationale.

Doch, ik herhaal het, zij waren slechts een handsvol. De overigen waren, zooals de gezant van den Doge van Venetië bij zijn ontvangst aan het hof van den Zonne-koning, vooral verwonderd zich aldaar te bevinden. Dit was het geval voor die jonge haarkapper voor dames, wien de politiek heelemaal vreemd was, doch waarvan een bloedverwant het eens had aanvaard, om genoegen te doen aan zijn kliënteele van zijn ultra-roode stadswijk, te fungeeren op een communistische verkiezingslijst, en dan nog op een niet verkiesbaren rang.

Dit was ook het geval voor die goeie cafébaas, oud-strijder en lid van tal van patriot-

tische vereenigingen, die zich nooit had bekommerd te weten of de gesprekken van zijn kliënten betrekking hadden op de prestaties van « Poeske », de nationale rennerskampioen, of op de gewijzigde spelregels van het nobele kruisjassen, ofwel op de onverganke-lijkheid der dictatuur van Staline.

Dit alles had geen belang. Allen had men in denzelfden dievenwagen gestopt. Dikwijls deed men hen lijden voor een zaak die ze niet eens kenden.

Het woord « lijden » is, helaas, geen beeldspraak. Na enkele dagen kon men reeds de lichamelijke verzwakking merken, het resultaat van de kwade behandeling, van den honger,van de zware karweien, van de slapelooze nachten, die haar gevaarlijken stempel drukte op de afgematte, verzwakte en gefolterde lichamen.

Zooals bij dien jongen man met het hoekige ascetische gelaat, met den harden en geconcentreerden blik van een Jacobijn, die, fier en stoïcijnsch, zijn martelgang van tot de zware aardewerken gedoemde galeiboef bleef verduren. Hij was Juwelier van beroep en zijn handen, zijn kleine handen vertrouwd met het hanteeren van broze juweelen, waren thans gekneusd, bloederig, overdekt met wonden en weerhouden door een armband die men slechts losknoopte om hem in de moge-

lijkheid te stellen, spijts alles, te sjouwen met spade en kruiwagen...

Zooals bij dien beambte der Spoorwegen, forsche en sterke zoon van de strenge Ardennen, die, met de volharding van zijn ras, een blind vertrouwen en geloof had geschonken aan het regime van Moscou. Hetgeen hem niet belette een bijna kinderlijke bezorgheid te toonen voor mijn lot, dit van een « sociaalverrader » zooals de profeten van zijn keuze mij afschilderden. Wanneer mijn hevige nachtelijke hoestbuien, veroorzaakt door de vochtige koude welke van het gewelf der chambree neerzakte, door hem werden gehoord, dan verliet hij zijn smalle kooi, kwam hij mijn deken zachtjes vaststoppen en mij dekken met zijn tuniek.

Van kindsbeen af vertrouwd met den zwaren arbeid in zijn harde geboortestreek, was hij niet bang voor den dwangarbeid. Hij vleide zich, dank zij deze duchtige oefening der spieren, trots alles stand te houden. De arme drommel had, helaas, zijn werkelijke lichaamskracht overschat, valschelijk overvallen door overspannen arbeid en ondervoeding. Ook hij zakte ineen, vermagerde zienderoogen, en eindigde, zooals wij allen, met te vallen als een uitgeput lastdier, verpletterd door de vermoeienissen en de ontberingen.

Dit gruwelijke werpspel hoefde niet lang te

duren, of het was met hem gedaan. Hij ging den groep vervoegen van deze waarachtige verdoemden, uitgemergelde en skeletachtige jongens, die ik in de chambree's zag rondsukkelen, met een ontwricht lichaam, met een ledig hoofd en een stommen blik, en die van tijd tot tijd aan de werkelijkheid van hun tragisch lot werden herinnerd door een regen matrakslagen.

Plotseling zag men hen op hun eigen ronddwarrelen, ineenzakken, al kreunende op den grond rollen. Hun makkers, wier medelijden was opgewekt, hielpen hen dan weer recht, droogden het zweet af van hun voorhoofd en poogden hen te doen opnemen in de altijd goed gevulde ziekenzaal.

Tenzij dat er bij het morgenkrieken andere dwangarbeiders waren, geïmproviseerde brankardiers voor ter aarde bestellingen, om hen weg te halen — zooals ik het meermaals heb gezien — en hun armzalig lijf, dat door de dood van de ellende was bevrijd, men weet niet waarheen te voeren.

Dergelijk lot loerde eveneens op dien goeien en moedigen jongen, athletisch gebouwd, standard-type van de kloeke arbeiders van het bouwbedrijf. Allen gaf hij het voorbeeld van zijn taaiheid en van zijn broederlijken en rechtschapen geest, in overeenstemming met zijn communistische overtuiging. Verplicht

een zoo flinke anatomie te voeden, leed deze brave kerel meer dan anderen onder het gebrek aan voedsel. Het volstond, om zich daarvan te overtuigen, vast te stellen hoe hij zijn mager rantsoen droog brood opslokte en hoe hij, tijdens de lange rustpoozen, op zijn borstholte wreef om de maagkrampen te milderen. Doch hij leek gevoed te zijn door de overtuiging waarmede hij dweepte. Hij miek zich slechts kwaad om wille van de kleine onrechtvaardigheden, welke hij onder zijn oogen zag begaan door ellendig uitgehongerde schepselen, volkomen prijsgegeven aan het egoïsme van hun onverzadigden honger. De verdeeling van de boterhammen — een halve boterham per kop, natuurlijk — sloeg hij met een achterdochtig oog gade en hij kon niet aanvaarden dat een begunstiging of een louter toeval aan een buurman een schijnbaar dikkere snede brood zou toebedeelen of een lepel soep meer.

De meest volkomen gelijkheid in de miserie was, gezien wij allen broeders waren in het ongeluk, de strikte toepassing van het rechtvaardigheidsbeginsel.

Het is een feit dat, vooral sedert de volledige afschaffing van de van buiten ontvangen pakjes, eenieder met den honger had te kampen, met dezen rusteloos knagende honger, welke alle andere gedachten overschaduwt en

waarvan in den volksmond wordt gezegd : « Te veel om te sterven, en te weinig om te leven. »

Ik ondervond zulks van zoodra ik, bij mijn aankomst, de onvoorzichtigheid beging midden deze hongerenden, wier oogen schitterden van begeerigheid, het bescheiden pakje eetwaren te openen dat ik daags voordien van uit de gevangenis, te Sint-Gillis, had medegebracht en dat ik had mogen behouden in het kamp.

Ik maakte toebereidselen voor een rechtvaardige verdeeling van dit allerzeldzaamst proviand. Mijn bed-gebuur, de man uit de Ardennen, weigerde de hem aangebode snede hesp, al zeggende : « Houdt dat voor u ; ook voor u is er tijd genoeg over om honger te lijden. Dat geeft u toch een voorsprong van veertien dagen, want dan zal uw pakje uitgeput zijn. »

Een andere raadde mij aan zoo gauw mogelijk mijn provisies te verslinden, er op wijzende dat het pakje de door den honger geplaagde arme drommels tot diefstal zou verleiden. Wat spoedig werkelijkheid werd.

Den kerel van het bouw-bedrijf, waarvan reeds sprake is geweest, moest ik ook geweld aan doen. Ik bleef halstarrig volhouden om wat boter te krabben op den éénigen boterham, waaruit zijn avondmaaltijd bestond.

Wijl ik bleef aandringen, getuigde hij mij een radelooze dankbaarheid... en beloofde hij me tevens een goed deel van den oogst der tomaten, welke hij met liefde verbouwde op zijn klein hoekje grond. Hij dacht er niet aan, de goeie kerel, dat hij nog lang zou gevangen blijven ruim nadat de tomatenoogst zou voorbij zijn. Neen, waarlijk, zooals het meerendeel van zijn medegedetineerden, had hij geen klaar besef van den ijselijken toestand die op hem wachtte.

Het optimisme van sommige dier ongelukkigen deed pijnlijk aan. Zij vertoonden een niet geveinsde zorgeloosheid, onthaalden met een argelooze lichtgeloovigheid al de verzinsels, waardoor de zeldzame aanwijzingen, die door de wallen van onze vesting slopen, tot stralende waarheden werden vervormd.

Zij voorspelden dat, in de eerste Augustusdagen 1941, de Sowjet-legers hun intrede zouden maken te Berlijn ; de overwinning van de democratie op het totalitaire stelsel, verzekerd door den triomf van Engeland en de Vereenigde-Staten die in Europa zouden doen heerschen, niet, zooals men zou kunnen denken, een meer uitgebreide en super-democratie, doch wel een andere vorm van dictatuur...

Mij ontbrak de moed om de eerst vernoemde illusies weg te vagen, en nog meer om deze ongelukkigen te wijzen op de enorme contra-

dictie in hun gevolgtrekkingen. Des te meer het reglement van het kamp alle politieke redetwisten streng verbood, en men zich moest mijden meer nog voor de mogelijke verklikking van de « uithoorders », dan voor de interventie van de schildwacht die over en weer wandelde voor de getraliede vensters van de chambree.

Doch, door hun politieke drift overmeesterd, hadden sommige gedetineerden er een waar genoegen in om, bij de maaltijden, eindeloos te discussieeren omtrent de moeilijkste vraagstukken, op den schreeuwerigen toon en manier van de kroegtwisten. Om te doen gelooven dat zij heimwee voelden naar een « dictatuur van de schreeuwbakkes », voorrecht van een sullige democratie, welke de apologie laat gebeuren van het gebruik van geweld tegen den wettigen wil der bevolking.

Wat gedaan om aan deze woorden-braspartij te ontkomen ? Er was geen andere mogelijkheid tot lectuur dan deze verschaft door een exemplaar van de « Vier Evangeliën », dat mij door een jonge Fransche priester, waarvan ik straks spreken zal, in bruikleen werd gegeven. Doch, eens deze stichtelijke lectuur beëindigd, was elke intellectueele band met den buitenwereld en het verleden verbroken.

Het eenige en smerige stel speelkaarten, dat

niemand weet hoe in onze hel terecht kwam, was niet dikwijls beschikbaar. Weldra moest het gebruik er van gereglementeerd worden bij afwisselende beurten.

Onmogelijk eveneens aan het afgematte lichaam wat rust te gunnen en op zijn bed te gaan liggen : ook dit was streng verboden. Sommigen lieten zich nochtans vallen op den kouden vloer en bleven er uitgestrekt. De onvoorzichtigen ! Zij namen aldus een voorschot op hun nachtrust en bezorgden zich eindelooze en afgrijselijke slapelooze nachten.

Ik ging dus zitten aan het voeteinde van mijn bed, en de jonge priester, waarvan reeds sprake was, kwam met mij praten. Pater Goubet was zijn naam. Een aangenaam karakter, een knappe, geleerde en ontwikkelde geest. Op zijn leeftijd — hij was vooraan in de dertig — was hij de directeur van een hooger-onderwijs instituut van naam : de Nationale Katholieke School voor Kunsten en Ambachten te Rijsel, een der vijf inrichtingen voor hooger onderwijs, die door de Fransche Republiek waren geschapen of aangenomen. Nadat hij in de Polytechnische School zijn diploma van ingenieur had behaald, werd hij priester uit overwegingen van kinderlijke liefde, om aan een wensch te voldoen van zijn zieke moeder. Hij kende mijn toestand, mijn maatschappelijke en wijsgeerige overtuiging. Zijn ver-

draagzame en liberale geest deed hem elke wrijving vermijden en al de punten van overeenstemming nasporen in langdurige gesprekken betreffende de techniek, de litteratuur, de sociale ethiek. Wat hij me bracht — ik vernam het van anderen — was meer dan een ontspanning van den geest, een afleiding naar hoogere sferen : het was ook nog, naar zijn bedoeling, een daad van broederlijke naastenliefde. Om me te steunen, me herop te beuren, mij recht te houden, bracht hij mij, met een voorkomendheid waarin ik een kinderlijke genegenheid kon raden, het brood van den geest.

Wanneer ik hem met de gebruikelijke Fransche woorden « Mon Père » (Mijn Vader) aansprak, achtte hij het zich toegelaten, gelet op het verschil in leeftijd, mij insgelijks aan te spreken met een « Mon Père », om zoo van zijn genegenheid te getuigen.

In de gedachtenwisseling met twee andere gevangenen, vond ik ook, iederen dag, een geestelijke heropbeuring. Het waren twee Russen, twee Wit-Russen. Men zou het nauwelijks hebben kunnen vermoeden te oordeelen naar de wijze waarop zij over de « bolsjewisten » van ons vasteland spraken. Zij beschouwden dezen als ongeluksbroeders en zij bewezen zulks metterdaad. Ik zou niet

durven beweren dat het wederkeerige ook steeds waar was.

De eerste was een ernstig gekwetste van den anderen oorlog. Te Brussel had hij de leiding van een belangrijke autogarage. Maar zijn kwetsuren aan den arm waren niet volkomen genezen en dikwijls moest hij in een kliniek verblijven om er zijn verwondingen te laten verzorgen. Toevallig was hij in een gasthuis wanneer, op 22 Juni, de anti-communistische razzia van de Gestapo hem van zijn ziekenbed weghaalde om hem tot den dwangarbeid in ons bagno te verplichten.

De andere, een heel jonge kerel, lag nog in zijn luiers toen hij Rusland verliet. Zijn vader, generaal in het tsaristische leger, had hem in de emigratie medegenomen. Te Elsene, in onze vlijtige voorstad, leidde hij een vreedzaam en bezonken leven, gewijd aan de studie. Hij verkeerde in een milieu afzijdig van de politieke twisten, maar tegen het communisme gekant. Wat hem niet had kunnen vrijwaren tegen de aanhouding en de opsluiting.

De voorstelling van mijn gevangene makkers kan ik sluiten met een woord betreffende een ondernemer van het Waasland, die er van beschuldigd werd, ten onrechte vermits men hem in vrijheid heeft gesteld, betrekkingen te onderhouden met den vijand, spijts hij voor rekening van den bezetter werken uit-

voerde; betreffende twee oud-strijders in een razzia opgepikt, terwijl zij hun brood verdienden als tafeldieners in een Russisch spijshuis ; betreffende een directeur van een Bank-Agentschap te Oostende, die er van beschuldigd werd — ten onrechte, beweerde hij — aan deviezensmokkel te hebben gedaan; betreffende den bestuurder van een verzekeringsmaatschappij van Rijsel, te wiens laste, sinds acht maanden, de vage doch nooit duidelijk geformuleerde betichting was weerhouden betrekkingen te hebben onderhouden met de Engelschen ; betreffende den zoon van een nijveraar uit Brussel, die tot drie maand was veroordeeld ter zake van « zwarte markt » en die, sinds lang, zijn straf had uitgedaan ; betreffende een Belgisch officier van lageren rang die vergeefs wachtte op een steeds verdaagde invrijheidstelling ; ten slotte betreffende een of andere boer uit de Kempen, arme duivels die zooals opgejaagde wilde dieren werden behandeld en te wier laste een vage beschuldiging van smokkel in levensmiddelen werd weerhouden.

Dat wereldje, met zijn bonte verscheidenheid, kende den zelfden druk van harde en wreede straffen, van gedwongen ontberingen, van slechte behandeling en mishandelingen. Precies met de bedoeling dit te doen vaststellen, heb ik zoo lang, al te lang, uitgeweid

omtrent de samenstelling van onze ploeg, waarvan allen aan dezelfde gevangenisketens waren vastgeklonken. Behalve misschien in het paviljoen voor de Joden, waar de bannelingen gebukt gingen onder de gemeenzame wet van vermaledijding en vervolging, waarmede hun ras door het nazi-regime werd gekweld.

En zoo kom ik tot dit eerste besluit : Waarom deze willekeurige opsluitingen ? Waarom dit regime van gemeenzaam lijden, van meedoogenloozen collectieven dwang ter verdrukking van gedetineerden van de meest verschillende soorten, waarvan sommige als schuldig werden beschouwd, waarvan anderen slechts schuldig werden vermoed, waarvan nog anderen het slachtoffer waren van dwalingen, lasterlijke verklikkingen, ongelooflijke verstrooidheden of nalatigheden ?

In de « Verklaring van Rechten van den Mensch », charter van de volkeren die op beschaving bogen, vindt men twee formules die het fundament zouden moeten zijn van elk strafrecht :

« Niemand mag worden beticht, aangehouden of gedetineerd, tenzij in de bij de wet voorziene gevallen en met inachtneming van de wettelijke voorschriften. »

« De onschuld van eenieder moet worden

vermoed, zoolang hij niet als plichtig werd veroordeeld; dienvolgens, indien de aanhouding onontbeerlijk wordt geacht vooraleer een veroordeeling werd uitgesproken, zal elke gestrengheid, onnoodig voor het handhaven der aanhouding, streng door de wet worden gestraft. »

Wat heeft een regime, waarin de ruwe hand van het geweld zich legt op de schouders van hen die, zonder onderzoek, zonder vonnis, in den kerker worden gesmeten, wat heeft dergelijk regime nog gemeen met hooger bedoeld regime waarbij de nationale en sociale veiligheid zijn gewaarborgd ? Wat geworden deze hoogstaande voorschriften in de klauwen van diegenen die een gevangen genomen mensch beschouwen als een prooi, als een folterbeest, op wien zich alle gewelddaden mogen uitoefenen alsmede alle sadieke wreedheden ,van die drift, waarvoor de Duitschers het woord « Schadenfreude » hebben moeten uitvinden, wat door het Nederlandsche woord « leedvermaak » niet ten volle en trouw wordt vertaald.

Vele jaren geleden wandelde ik te Dresden op het mooie terras van het Zwinger, in gezelschap van August Bebel. De hooggeachte leider van de Duitsche sociaal-democratie zei me : « Wat ons, Duitschers, werkelijk ontbreekt om mensch te zijn waardig te leven in een beschaafd Europa, dat is de adem van de

Franscne Revolutie, die wij nooit over onze hoofden hebben gevoeld. »

Van die waarheid hebben de hongerende dwangarbeiders van het kamp te Breendonck zich rekenschap kunnen geven.

MOORDEN

«Hier gaan slechts lijken buiten.» Griezelige snoeverij of akelige plagerij van beulsknechten, het is om het even, bedoelde frase kwam uit den mond van een onzer cipiers, als antwoord aan een Jood die hem vroeg of hij nog ooit zijn familieleden zou terugzien.

In het kamp had deze gedachte van tragisch fatalisme veld gewonnen, in zooverre dat een onzer werkleiders, een gedetineerde zooals wij allen, ons op een dag met een gelaten gebaar verwittigde : « Als het voor hen zal beginnen te stinken, dan zult ge het zien dat ze ons allen met een mitrailleuse neerkogelen. »

Deze werkleider, die aan de hellepoorten alle hoop had prijsgegeven, was te Breendonck opgesloten van sedert de eerste oorlogsdagen alléén voor de misdaad van Poolsche nationaliteit te zijn.

Nochtans, wij waren niet allen bestemd om levend begraven te worden in dien dantesken kuil.

Vermits ik er ben uitgeraakt. En ook ande-

ren, weliswaar in kleinen getallen. Maar talrijk waren zij, die aan de miserie van den galeiboef slechts ontkwamen omdat de dood hun lijden had verkort.

Hoevelen? De officieele onderzoeken zullen er misschien op zekeren dag in slagen de juiste telling der slachtoffers op te maken en allen te vereenzelvigen die bezweken uit honger, door ziekte, door mishandelingen en het gewicht van verpletterende karweien. Doch, te oordeelen naar wat wij konden zien en hooren, zijn er per week ongetwijfeld vijf à zes gedetineerden wiens stoffelijk overschot men wegvoerde en voor wie de dood een ware bevrijding werd.

En bovendien was er ook nog wat men niet met zekerheid wist. Ondermeer in dat geheimzinnige hol, dat men het cachot noemde, en waaromtrent vreemde en schrikaanjagende geruchten de ronde deden. Iederen dag, bij het vallen van den avond, werden er twee geketende gevangenen naar de latrines gebracht door soldaten met de bajonnet op het geweer. Zij droegen in hun hand een zwaren ijzeren bol opdat deze niet langs den grond zou slepen.

Een hunner had het hoofd heelemaal verdoken onder een paarsche kap. De andere ging kranig, het hoofd recht, en in weerwil van het order tot zwijgen, richtte hij ons in

het voorbijgaan patriottische aanmoedigingen toe. (Het was, verzekert men ons, een officier van het Belgisch leger.) De kleederen van wit linnen, die zij droegen, waren tot een hoop lompen vergaan. Deze arme menschelijke wezens, met hun erbarmelijke doch woeste en aangrijpende ellende, leken het beeld van personnages van Goya.

Wat is er van hen geworden?

Een laatste maal heb ik hen gezien op den dag van mijn invrijheidstelling, toen ik, met een verfijnde wreedheid, nog eens werd opgesloten in een kot zonder licht en zonder lucht en ik hiervoor in het lokaal der cachotten moest passeeren. Toen merkte ik de ongelukkigen die, lijk in een kooi gezette roofdieren, zich vastklampten aan de stangen van hun ijzeren kerker.

Zoo bezorgde men mij een laatste gruwelijke herinnering. In waarheid mag gezegd dat men mij voor soortgelijke herinneringen niet had gespaard.

Door een somber toeval werd ik reeds de eerste avond van mijn opsluiting ingewijd — en hoe — in het tragische leven van mijn gevangene makkers.

Na een laatste appel, werd het bevel gegeven ons op de slaapkooien uit te strekken om er in den slaap enkele uren vergetelheid te vinden. Geradbraakt van ontzetting, ver-

moeienis en verdriet, was ik op mijn paljas ingesluimerd. Plotseling werd ik wakker geschud door het lawaai van rauwe kreten en schelle fluitsignalen. Op het droge bevel van een onder-officier, die in onze chambree was binnengedrongen, werden wij verplicht ons in allerhaast te kleeden om ons nadien op lijn te stellen in den vaal verlichten koer.

Nadat allen verzameld waren, hield de Luitenant ons, in het Duitsch natuurlijk, een toespraak die hij pathetisch wenschte te doen klinken. — Mochten er tusschen jullie zijn — zei hij — die een ontvluchtingspoging zouden willen wagen, dan mogen zij zich nu vergewissen van wat hen te wachten staat.

Daarna deed hij ons, in kolommen van drie, tot tweemaal toe defileeren voorbij het volkomen naakt kadaver van een jongen man, wiens zijde het bloedige spoor vertoonde van twee verwondingen.

Na dit vreeselijk voorbeeldig vertoon, kregen wij het bevel terug te keeren naar onze kazematten en onze slaapkooien.

Doch nauwelijks was ik terug uitgestrekt, of daar was reeds een cipier om me een tweede maal van mijn paljas te rukken. De makkers van mijn chambree, die mijn tragisch voorgevoel hadden geraden, drukten me de hand en zegden me vaarwel.

Ik voelde me echter spoedig gerustgesteld,

toen men mij, bij het verlaten van de kazemat, een bezem, een emmer en een opneemvod in de hand stopte en men mij dwong den koer op zijn gansche lengte schoon te maken, alwaar het reeds gestold bloed van den ongelukkigen gefusiljeerden sporen had nagelaten.

Hij was neergeveld geworden door een dubbel karabijnschot van de schildwacht die beweerde dat hij zijn slachtoffer had betrapt op een ontvluchtingsgebaar. De waarheid was — men kwam ze te weten den volgenden dag uit den mond van bij het drama aanwezige gevangenen — dat de arme jongen het slachtoffer was geworden van een tragische vergissing. En was het dan nog wel werkelijk een vergissing?

In gezelschap van andere gevangenen werkte die jonge man in een bootje aan het afdoen van het riet en de gewassen welke den rondengracht overwoekerden. Op zeker oogenblik, wellicht door de stuwing van de strooming of onder den druk van de avondbries, was het bootje van zijn route afgeweken en ietwat naar den anderen oever verzeild. Alle vooronderstelling van ontvluchting was overigens ondenkbaar, vermits, aan de overzijde van de gracht, het kamp zich verder uitstrekte tot aan de met prikkeldraad afgemaakte gronden. En vermits, anderzijds, een

nauw net van schildwachten, de vinger op den haan van het geweer, de omheining bewaakte, was elke gedachte, om langs de velden te ontvluchten, volkomen hopeloos voor elk mensch, die door zijn strafkleedij onmiddellijk zou worden herkend.

De schildwacht, die den ongelukkigen had neergeschoten, was trotsch op zijn heldendaad. Op zijn met kardoezen gevulde tasch wijzend, had deze soldaat al grinnikend uitgeroepen : « Gij ziet dat er mij nog tien kardoezen op de twaalf overblijven. Aan wie nu de beurt? ».

Het was een moord geweest, zonder meer.

Trouwens, twee dagen nadien, kregen wij een nog meer uitdrukkelijke verwittiging. Van zoodra men het schot van een vuurwapen hoorde, was het sinjaal van een ontvluchting gegeven. Het bevel was dan zich onmiddellijk plat op den grond uit te strekken, waar ook men zich mocht bevinden. Eenieder wie nog rechtstaande zou gezien worden, moest onmiddellijk neergekogeld worden.

Heel schuchtertjes deed een gevangene opmerken dat hij doof was. De Luitenant antwoordde hem met een schaterlach : « Des te erger voor u, de dood zal u wel genezen van uw doofheid ». En hij voegde er aan toe : « Ik ook, ik ben doof, maar ik zie en ik hoor alles ».

De Luitenant vond echter geen nieuwe gelegenheid om zijn orders toepasselijk te maken. Behoudens op een dag waarop er zich een alarm voordeed, evenwel zonder schadelijken afloop.

De gevangenen, die bezig waren een treinstel wagentjes bij den uitgang van het fort te ontladen, hoorden plotseling een zwaren slag, een luide ontploffing. In een oogwenk lagen allen plat op den buik. De oorzaak van dit alarm, dat was het springen van een autoband op de autostrade Brussel-Antwerpen, die langs het fort liep.

Van zoodra het misverstand uit den weg was geruimd, kwamen de schildwachten stampen uitdeelen en met veel sarkasme en kwinkslagen de in het slijk uitgestrekte gevangenen tot rechtstaan verplichten. Tevreden er zoo goedkoop van af te komen, verkozen de arme stakkerds van dwangarbeiders op hun beurt met het voorgevallenen eens hartelijk te lachen. Zoodanig dat, indien een niet ingewijde ooggetuige dit spektakel had moeten zien, hij had kunnen gelooven dat hij een vroolijk kameraadschappelijk vertoon bijwoonde, waar beulen en slachtoffers in een gezamenlijke lachpartij verbroederden.

DE BEULEN

De scherprechter is niet noodzakelijk een beul in den angstwekkenden zin waaronder het volk zich den akelig rooden man voorstelt.

Zie « Monsieur de Paris ». Zijn ambt is griezelig. Hij moet de tragische en unieke omhelzing regelen van de guillotine met haar minnaar voor enkele kortstondige oogenblikken. En nochtans, gewoonlijk is hij een vreedzaam kleinburger, met een villa in de buitenwijken, die zijn salaad verzorgt, die bij de geburen met de kaarten speelt, en die zijn tranen van gevoelig mensch graag mengt met de glycerinetranen van de helden uit de bioscoop-feuilletons.

Het was dus best mogelijk dat, in het bagno van Breendonck, dat men tot stand had gebracht met de bedoeling op een trage en geniepige wijze de ongewenschte Belgen van kant te maken welke men nochtans niet in blok durfde vermoorden, het was dus best mogelijk dat de met de tenuitvoerlegging van deze lage daden gelaste personen slechts eenvoudige automaten waren, slaafs gebonden aan barbaarsche orders die zij niet hadden te beoordeelen, en die hetgene wat zij als hun

taak beschouwden op een passieve wijze, en misschien zelfs met tegenzin, volbrachten.

Helaas, deze versie was niet de goede, en deze vooronderstelling, waardoor een regime en niet zijn menschen zwart worden, bleek niet aanvaardbaar. Op enkele uitzonderingen na, deden al onze beulen er een schupje van het hunne bij en toonden zij zich zoowel ijverig als volhardend in hun helsche taak. Men mag zeggen dat de meest harde en de meest wreede bevelen met genoegen en razernij werden ten uitvoer gelegd en zelfs overtroffen.

Wie toch had er paal en perk kunnen stellen aan dien ongezonden wedijver in de kunst om zijn medemenschen te martelen?

De leider van het kamp? Hij die, tezamen met zijn graad van majoor, dezen titel had, was als zoodanig niet-bestaande. Ongenaakbaar, ontoegankelijk, blijkbaar volkomen onverschillig aan de gruwelijke atmosfeer die hem omringde, vergenoegde hij er zich mede, in schijn althans, met te laten begaan. Volmaakt type van den gelaarsden junker, stelde hij er zich mede tevreden het kamp te doorloopen zonder den mond te openen, waarschijnlijk om geen hinder te hebben met de voortdurend op zijn lippen geplakte sigaret. Zijn eenig gebaar bestond er in met zijn dun wandelstokje zijn twee windhonden uit Pommeren op te hitsen.

Men had hem den bijnaam « Buster Keaton » gegeven, wegens zijn gelijkenis op den amerikaanschen cinema-acteur wiens onverstoorbaar gelaat, stijve stugheid en gesluierde blik midden de meest pathetische en midden de meest komische film-episoden het summum vertolkten — naar het schijnt — van het flegma en van de volkomen onverschilligheid. « Buster Keaton » ging dus koud, koel, onverstoorbaar verder zijn weg midden de herrie van al de losgebroken schreeuwbakkes, of midden de drama's waar een beestachtige brutaliteit zich op kermende slachtoffers wierp.

Men moet nochtans aannemen dat hij dit spektakel wel interessant kon vinden voor andere menschen, daar hij, nu en dan eens, een gepoederd en opgesmukt dametje er op vergastte, dat afkwam in bedwelmende pyjama's en dat ons gaan en keeren van opgesloten wilde beesten met een onbeschaamde nieuwsgierigheid bekeek.

Er werd mij verteld — maar ik kan hiervan niet persoonlijk getuigen — dat « Buster Keaton » soms zijn ijskoud masker liet vallen. Men had hem zich als een razende krankzinnige zien storten op een ongelukkigen die hem in het voorbijgaan vermoedelijk niet snel genoeg had gegroet; zijn slachtoffer op den grond werpen en het meedoogenloos met de

karwats slaan. Anderen beweerden dat hij er soms een fijn genoegen in vond zijn kwaad en woest gemaakte honden op het lijf te jagen van de dwangarbeiders die naar zijn oordeel niet hard genoeg werkten.

Mij volstond het te weten dat hij liet begaan, dat hij de beulsknechten aanmoedigde, om hem als een lage lafaard te beschouwen.

Moet zulks ook worden gezegd van al zijn ondergeschikten, gelet op het feit dat ze weinig beteekenis hadden en dat de majoor al zijn macht in feite had overgelaten aan een personage, aan wie wij wel een bijzondere plaats moeten gunnen en dat verder dikwijls onze aandacht zal in beslag nemen?

Laat ons eerst zijn herkenningsteeken vernoemen : hij was de eenige die aldus werd betiteld : « De Luitenant ».

Twee andere ondergeschikte officieren, die den tot mummie verworden majoor omringden, hadden insgelijks den graad van luitenant. Maar men zag hen zelden, behalve op het vroege-morgen rapport.

De eerste, gelast met de huishouding, de administratie en de rekenplichtigheid van het kamp, leidde, midden zijn dossiers, een teruggetrokken leven in de tot « Bureel » bevorderde houten barak, welke men tegenover de latrines had opgericht. Er was geen bijzondere reden voorhanden om hem de vijand-

schap van de gevangenen te doen op den hals halen, tenzij dat men hem, terecht of ten onrechte, verantwoordelijk stelde voor de schaarschte die ons zelf van het magere reglementaire voedsel beroofde dat door de wettelijke rantsoeneering was vastgesteld. Het is een feit dat de snede brood van den hoofdmaaltijd, welke het « gewicht » moest maken van bedoeld rantsoen, ons slechts werd toebebeeld op de uiterst zeldzame dagen waarop het kamp werd bezocht door voorname personages, militaire geneesheeren of inspecteuren. Terwijl men anderzijds maar al te dikwijls onder-officieren of soldaten zien kon, die de vesting van de hongerenden verlieten met een stuk brood onder den arm.

De tweede luitenant stond gunstiger bekend, alhoewel men hem den spotnaam « Mussolini » had gegeven, ter wille van een zwakke physieke gelijkenis met den Duce : de zelfde gedrongen silhouet, hetzelfde kinnebakkes, hetzelfde gladde en keizerlijke masker. Maar de gelijkenis ging niet verder. Want de blik was minder hard, en het gelaat vertoonde soms sporen van medelijden, en nooit kwam er bij dien man, die met een loom, beschaamd en ontgoocheld uiterlijk ronddrentelde, een koleirig woord over de lippen. Men vertelde zelfs dat, toen « Mussolini » den met verlof zijnde Luitenant had

vervangen, de atmosfeer van het kamp buitengewoon zachter was geworden, en dat de gedetineerden toen zelfs pakjes eetwaren van buiten hadden mogen ontvangen.

Er was dan ook nog een kleine bleekerige onder-luitenant, een mal en verwijfd kereltje dat slechts voor korte poozen in het kamp verscheen. Wanneer hij, buiten het zicht van den Luitenant, geschikte graad om te straffen, een gedetineerde ontmoette, liet hij niet na ook zelf eens te schelden, te dreigen of te slaan, daarin gelijkend aan die hatelijke kleine schooljongens, verklikkers en mouwvagers, die zich vermaken met het uitdeelen van straffen wanneer de meester, bij het verlaten der klas, hen heeft verzocht de orde te willen handhaven.

Ik heb echter haast om de centrale figuur van dit tafereel te belichten.

De Luitenant was, inderdaad, de « deus ex machina » van deze helsche en permanente samenzwering tegen de vrijheid, de gezondheid en de waardigheid van een tot een menschonteerende slavernij gedwongen menigte. De majoor had hem een absoluut, voortdurend en onaantastbaar despotisch gezag verleend op alles in het kamp. En daarvan maakte hij gebruik en misbruik met genot.

Uiterlijk, had hij een caricatuurachtig sil-

houet, doch een caricatuur die veeleer weerzin dan lachlust verwekte. Deze gedrongen, geblokte, bijna dwergachtige vijftigjarige had de pretentie even zoo sierlijk gekleed te gaan als een slanke ruiter. Van onder de tuniek, waarin hij een dikbuikige hooge borst zette, kwamen twee korte, hoekige en kromme pooten te voorschijn, die in een breede rijbroek zwommen en dan wegzonken in rijlaarzen. De marionet was grotesk.

Zijn gelaat? Men zou het verkeerd hebben beoordeeld met te zeggen dat, op het eerste zicht, het niets-zeggend was : het had een veelbeteekende uitdrukking van verbeesting en brutaliteit. Zijn dikke lippen hingen op een kin, welke door het overvloedige vet in meerdere trappen was onderverdeeld. Het vet, dat trouwens zijn kaken had overwoekerd, verdook bijna zijn kleine varkensoogen. Doch wanneer de talrijke opwellingen van epileptische woede dit gelaat vuurrood kleurden, werden de oogen wakker, de oogappels ronder en zij wierpen donkere schichten waarin zich een helsche woede weerkaatste. En de marionet, die zich vreeselijk wilde aanstellen, werd hatelijk.

Dit leelijke uiterlijk was overigens de weerschijn van een lage, ijdeldwaze en door-en-door wreede geest. « Het is, zei er een gevangene, een mengsel van Torquemada, kolonel

Ramollot en adjudant Flick, zoo goed beschreven door Georges Courteline ». Torquemada, neen, de vergelijking was al te vleiend. Van kolonel Ramollot had de kerel inderdaad de stompzinnige, bijna kindsche uitlatingen. Doch het was vooral een adjudant Flick, met zijn grove onwetendheid van halfintellectueel, zijn domme en blinde gehoorzaamheid aan de letter van het reglement, en vooral de koele en voortdurende boosheid die al zijn gedachten en al zijn daden bepaalde.

In de wijde wereld zijn er duizende kerels van dat type, aan wie het volstaat een greintje gezag te verleenen, opdat zij zich zouden verplicht achten tegen al hun ondergeschikten ruw en brutaal op te treden, hen te plagen en te mishandelen. Voor hen beteekent het gezag niets anders dan het voorrecht te straffen, te slaan en onophoudend te martelen. Deze drift, die hen beheerscht, wordt een normale levenswijze tengevolge waarvan ze voortdurend handelen uit woede, boosaardigheid en zelfs wreedheid.

In verband met deze boosaardigheid en deze ziekelijke prikkelbaarheid deed een gerucht de ronde; misschien was het een legende. Men beweerde dat Luitenant Pauliùsem — dat was althans de naam die we hem kenden — zelf rechtstreeks overgegaan was van het bagno naar het nazisme, verzamel-

plaats van avonturiers, en dat hij zelf zoodanig was mishandeld geworden in de galeien dat hij gezworen had zich te wreken op al wie onder zijn klauw zou komen te staan. Ik, voor mijn part, bleef gelooven aan den natuurlijken uitleg welke men op dit hatelijk gelaat kon lezen. Indien hij, bij ontstentenis aan gerechtelijke voorgaanden, hij slechts luisterde naar overgeërfde instinkten, geloof me dan vrij dat hij ze goed beluisterde.

In den loop van de dagelijksche toespraken die hij ons hield wijl wij in rijën op den koer stonden, herhaalde hij gewoonlijk met een verwaande zelfgenoegzaamheid : « Ich sehe, Ich hore alles! » (Ik zie en ik hoor alles).

En inderdaad, gedurende de uren waarop men in het kamp volop aan het werk was, bevond hij zich overal, zoowel in den werkelijken als in den figuurlijken zin van het woord. Verscholen achter de glooiingen van een afgeknotte talud, weggedoken in de schaduw van een in afbraak zijnde koepel van het fort, verschanscht achter een treinstel wagentjes, of verstoken achter de slaapkooien in de chambree's, steeds en overal beloerde en bespiedde hij de gedetineerden. Wee dan de sukkelaar die, om zich een sekonde rust te gunnen, een weinig stil bleef staan, de armen kruiste, het zweet van zijn voorhoofd wegvaagde, of in de gauwte een woordje wis-

selde met een passeerende ongeluksmakker : zooals een duiveltje uit een doosje sprong hij te voorschijn. Dan volgde de groote defilé van scheldwoorden en bedreigingen. De grogstem van de oude kazernerat nam steeds in hevigheid toe; het werd een loeiend lawaai en een razend gebrul dat over het heele kamp heen rolde. De ontstelde gedetineerden bekeken elkaar en vroegen zich af op wiens ongelukkigen rug dien vloed van scheldwoorden terecht kwam, de voorbode van vuistslagen, stampen en slagen met de karwats. De Luitenant gaf zich trouwens geheel aan zijn taak, snelde op den ongelukkigen toe, wierp hem op den grond, gaf hem een hagel van slagen, totdat de machtelooze ooggetuigen, trillend van revolte en medelijden, het slachtoffer naar de ziekenzaal hadden weggedragen.

Soms was zijn zwijgen gevaarlijker dan zijn uitvallen van woede; wanneer hij, het onweer voorbij zijnde, heel flegmatisch zijn zakboekje nam, dan was er veel kans dat het slachtoffer werd beroofd van het avondeten(?) ofwel dat het werd overgebracht naar dit zoo vreeselijk vermaarde geheimzinnige lokaal van de cachotten.

Doch het is vooral op den honger dat de Luitenant rekende om zijn slachoffers murw te maken. De zwaarte der straffen kon hij niet anders meten dan naar verhouding van

zijn eigen vraatzucht. Op het systeem van de ondervoeding had hij met zijn domme en booze hersenen een volledig strafcodex gebouwd.

Doen honger lijden leek hem het allerbeste middel om zich te doen vreezen en zich te doen gehoorzamen. Alzoo had hij de collectieve kwellerijën, waaraan hij de dwangarbeiders had onderworpen, nog verfijnd omdat hun arbeidsprestaties hem onvoldoende leken. Hij wist met welk ongeduld de uitgehongerde en uitgeputte gevangenen het fluitsinjaal van twee uur verbeidden, waardoor aan hun karweien een eind werd gesteld en een uitdeeling van soep werd aangekondigd. Daarom vond hij er een verdorven vermaak in zonder reden te fluiten, om daarna het bevel te geven het werk te hervatten en aan de beklagenswaardige sukkelaars diets te maken dat ze later zouden eten, veel later wanneer hij het zou goedvinden. Soms herhaalde hij twee of driemaal die booze grap, zoodanig dat, wanneer een nieuw fluitsinjaal weerklonk, de ongelukkigen niets meer wilden hopen en zich gelaten aan de moedeloosheid prijsgaven.

De Luitenant had het ook uitgedacht om, gedurende de zoogezegde warme maanden, een Zomerdienst in voege te brengen : dan moest er onafgebroken worden doorgewerkt van af zes uur 's morgens tot twee uur in den

namiddag, zonder verpoozing en zonder maaltijd. Doch deze eindelooze en uitputtende prestatie werd soms door het slechte weder onderbroken. Spijts den regen, bleven de gevangenen doorwerken; wanneer evenwel, het lichaam nat en de kleederen doorweekt, hun het bevel werd gegeven zich voor de stortvlaag te gaan beschutten onder een smallen luifel, dan werden de verloren minuten door den Luitenant zorgvuldig gechronometreerd. En, zoodra de soep was binnegeslokt, gaf hij het bevel den verloren tijd te herwinnen. Tenzij dat hij, of voor een dringend werk, of eenvoudig omdat het zijn gril was, besloot dat men 's namiddags nog een halve dagtaak zou voegen bij de morgendprestatie... Zoodanig dat, meer dan eens, de gevangenen gedwongen werden onafgebroken te werken van af zes uur 's morgens tot zes uur 's avonds!

Het is zelfs voorgevallen dat de soep van twee uur — de voornaamste maaltijd — aan het geheele kamp werd ontzegd en dat allen twaalf uur aan een stuk moesten wroeten; omdat er een pakje tabak was gestolen en de dader zich niet had willen bekend maken en niemand hem had willen of kunnen aanklagen. Nog meer dan naar gewoonte zag men dien dag menschen ineenstorten, ziek worden, bewusteloos op den grond vallen. Geluk-

kig zij die een plaatsje konden bemachtigen in de overbevolkte ziekenzaal...

De collectieve straf, deze die met opzet de onschuldigen treft omdat men niet bij machte is de ware plichtigen te vatten, maakt een integreerend deel uit van het beteugelingsarsenaal in Duitschland, en dit zoowel op school als in de kazerne en in de fabriek, en zelfs in het openbaar leven. Wanneer menschen, die op beschaving bogen, er toe zijn gekomen dergelijke schanddaad als een normale handelwijze te beschouwen, dan kan men zich wel indenken wat er moest geworden van bedoeld barbaarsch gebruik daar waar het werd toegepast op weerlooze dompelaars, tusschen vier gevangenismuren opgesloten.

De Luitenant vergat dan ook nooit zijn pret wanneer hij driehonderd onschuldigen kon straffen voor de fout van een plichtige die onbekend bleef.

Daarom stelde hij het heele kamp voor een ganschen dag op dieet, omdat, lijk we hooger zegden, een klein pakje tabak werd ontroofd aan een der vrije arbeiders die op de werkplaatsen van het kamp werkzaam waren.

Een andere maal werd dit dieetregime bevolen alhoewel de plichtige goed gekend was. Het was de Luitenant in hoogst eigen persoon. Hij had zich, inderdaad, steeds hevig

verzet tegen de evacuatie naar het militaire gasthuis, te Antwerpen, van de ernstig zieken en gekwetsten die zich in de ziekenzaal bevonden. Aan een arme duivel, die op sterven lag, had hij woordelijk gezegd : « Ik zal u hier houden totdat gij krepeert ». Doch het aantal bezweken gevangenen, tengevolge van den vreeselijken martelgang waaronder ze gebukt gingen, had een zekere beroering verwekt in de hoogere sferen.

Men stuurde derhalve naar Breendonck een geneeskundige zending welke, onmiddellijk de overbrenging bevool van zeven zieken naar het krijgslazaret te Antwerpen. Met een zeemzoete glimlach incasseerde de Luitenant deze onverholen critiek op zijn beleid; hij begeleidde de onderzoekende geneesheeren tot den uitgang van het fort met vele drukdoende buigingen en groeten. Doch, eenmaal de geneesheeren buiten zicht, ontplofte zijn woede in een crisis van dolle razernij. En terstond besliste hij dat de arbeid niet zou onderbroken worden, en dat de gevangenen maar een kruis moesten maken over den maaltijd van twee uur. Zulks was het eerder onverwachte gevolg van een medische interventie ten behoeve van de hongerende dwangarbeiders...

Maar wat zou men niet al kunnen schrijven omtrent de honderde trekken van beestachtige wreedheid van den ontaarden beulen-

führer! In dit brevier van den martelgang van driehonderd gevangenen, kan men, bijna op elke bladzijde, de verschrikkelijke heldendaden van dit monster onderlijnen. Men begrijpt dan ook deze opmerking welke een gedetineerde, die zelf onverschillig stond tegenover de religie, richtte aan den priester zijn mede-gevangene :

— Zie, Pater, ik weet niet of er een hemel bestaat, maar dat er een hel is, dat is zeker : kijk maar even naar dezen uit de hel gespuwden duivel!

Wij waren er, in de hel, en Satan had er zijn volgelingen. In de menigte, evenwel, waren er ook goede duivels.

Daarin zelfs inbegrepen deze als een reus gebouwde sergeant, welke wij de « Bokser » noemden, om wille van de voortreffelijke techniek van zijn swing of van zijn uppercut die op het gebeenderte neerkwam van den gevangene die, naar zijn meening, moest gestraft worden, omdat hij wat laat gehoorzaamde, omdat hij wat nijdig antwoordde, ofwel omdat — ernstig misdrijf — hij op den koer de door de officieren weggeworpen sigaretten-eindjes had opgeraapt.

Maar, in die voorwaarden, is dat een brutale kerel? Men kon nochtans, van tijd tot tijd, in zijn blik een flits van medelijdende aandacht opvangen. Ik had hem gade gesla-

gen en aan een man uit mijn chambree had ik verteld dat men zich kon vergissen in de beoordeeling van een individu. De gespierde athleten, zei ik, zijn dikwijls voor hun eigen kracht vervaard en toonen zich zacht en menschlievend. Had ik dit aan een verklikker toevertrouwd? Het feit is dat ik, 's anderendaags, terzijde werd genomen door den sergeant vuistschermer en dat hij me zei :

— Zoo ik sterk ben, en indien ik somwijlen harde klappen uitdeel, dan is het om niet te moeten straffen.

— ? ! ? !

— Ja, het is volstrekt zoo. Reglementair zou ik elke inbreuk aan den Luitenant moeten signaleeren. En dat dan beteekent cachot. Weet gij goed wat dat is, cachot? Ik hoop dat gij daarmede nooit zult kennis maken.

Alles is betrekkelijk.

Tusschen de vier onder-officieren die elkaar om de vier-en-twintig uur aflosten, was er een andere die een betere reputatie had. Dien hadden we « Kangouroe » gedoopt, omdat zijn lichaam, gemaakt uit een zwaar onderlijf en olifantspooten, smaller werd aan de borstkas, met nog meer smalle schouders en het kleine hoofd van een knaap eindigde.

De Kangouroe sprak met een klein kinderstemmetje en al glimlachend met al zijn tanden. Nooit ontsnapte hem een grof of een

brutaal woord. Het schokje dat hij ons op de borst gaf, om na te kijken of we er allen waren, en dat door de anderen gegeven als een vuistslag werd, geleek op een liefkoozing.

Wanneer hij met zijn klarinettestemmetje meldde : « Kaffee trinken », was het alsof hij daarin even zooveel genoegen vond als de dame des huizes bij het aanbieden van haar koekjes bij de « five 'o clock tea ». S'avonds, wanneer wij moesten slapen gaan, een gelijke vriendelijkheid in den toon van zijn vaderlijken « Guter Nacht ». En van uit al de slaapkooien kwam, als een koorzang van goed opgevoede scholieren, den wederkeerigen wensch voor een goeden nacht.

Zoo waar is het dat een enkel zacht woord, voor enkele stonden het spoor kon wegvagen van de eindelooze miserie doorstaan van bij het eerste morgenrood tot in den laten avond.

De derde van onze kwartiermeesters was « onzijdig ». De allerstrengste bevelen deed hij stipt naleven, doch in de tenuitvoerlegging er van toonde hij noch ijver, noch afkeer. Wij hadden hem dan ook tusschen de « goeden » gerangschikt, wier verschijning, in de chambree, geen angst verwekte.

De vierde sergeant was, integendeel, hetgeen men in den volksmond noemt een ferm crapuul. Zijn bijnaam luidde « Ruiten-dame». Waarom? Hadt gij reeds opgemerkt dat, in

sommige speelkaarten, de dame van ruiten een strak, norsch en geniepig gelaat vertoont? Ik toch niet.

In ieder geval, met zijn verwijfd gelaat, zijn geniepige en verfrommelde snuit, zijn schijnheilig en valsch uiterlijk, zijn loensche blik, boezemde deze kwade onder-officier aan allen wantrouwen in alsmede een instinctieve afkeer. Hij verdiende trouwens zijn reputatie. Want niemand volbracht de bevelen van den Luitenant met meer razende wreedheid. Hij sloeg er maar op los, en, na zijn slachtoffers te hebben geradbraakt, maakte hij tegen hen de strengste rapporten op welke de ergste straffen uitlokten. Met zijn waardige heer en meester was hij deelachtig in de algemeene vermaledijding van al wie het kamp bevolkte.

Als ondergeschikten waren er nog een twintigtal schildwachten die in vogelvlucht het kamp bewaakten, staande op de taluds, op het dak van de kazematten of op de koepels van het fort. Hun opdracht reikte niet verder dan de bewaking van het kamp en zijn groep dwangarbeiders. Maar ook zij hadden hun opleiding gekregen in de wreedheid, en allen, op een paar uitzonderingen na, namen met razernij deel aan het werpspel waarvan wij het mikpunt waren, zelfs al moesten zij daarvoor hun wachtpost verlaten.

Zij tierden, schreeuwden brutale orders en

gemeene scheldwoorden, snelden met den opgeheven geweerkolf naar de plaatsen van waar het gekreun en het gekerm van de slachtoffers opsteeg, namen deel aan de distributie van slagen en stampen en, van tijd tot tijd, maakten zij mines het geweer aan te leggen op diegenen die zich in een hoek verscholen om te ontsnappen aan de uitspattingen van wreedheid, razernij en terreur.

HET KAMP VAN DEN HONGERSNOOD

De gevangenis is, ten slotte, de eenige plek waar de Staat het bestaansrecht van den persoon bekrachtigt, van den persoon die schuldig is of althans schuldig wordt vermoed. Want de overigen moeten maar hun plan trekken in den « struggle for life ». Willen zij, wanneer de honger hen pijnigt, de tafel gedekt zien, dan volstaat het dat zij over het hekken wippen waarmede de Gerechtigheid de goeden van de kwaden scheidt. Deze laatsten, op een bescheiden peil weliswaar, zijn zeker dat hun honger zal bevredigd worden, en dat is maar goed ook. Opdat de veroordeelde zijn straf zou kunnen uitdoen, is het noodig dat hij blijve leven.

Dit is nog meer waar, indien de gevangene tot zwaren dwangarbeid wordt gedwongen. Waarom, in die voorwaarden, hem het voedsel weigeren? Waarom dan hem ondervoeden? Waarom de domheid met de wreedheid paren? Wie zoo handelen zou, gelijkt op dien lompen boer die er prat op ging zijn ezel te doen werken zonder hem den kost te geven en die, na verloop van een week, vaststelde dat het arme ezeltje van honger was gestorven en het uitriep : « Hoe jammer! Hij was het vasten bijna gewoon! ».

Men moet wel gelooven dat in oorlogstijd, in tijden van werkelijken burgeroorlog, de Duitsche criminalisten even zoo verkeerd redeneeren. Wee hem op wiens schouders zich de ruwe hand legt van de « Feldpolizei » of van de « Gestapo ». Het zal niet volstaan dat men hem van zijn vrijheid zou berooven, onder voorwendsel beveiligingsmaatregelen te treffen of de onschadelijkmaking te verzekeren. Hij weze al dan niet schuldig bevonden, hij zal ook lichamelijk moeten lijden, zijn voedselrantsoen zal onvoldoende zijn, hij zal zijn honger niet meer mogen stillen.

Maar de domheid overtreft nog de wreedheid wanneer men de opsluiting van den veroordeelde en zelfs van den verdachte verzwaart met een ondraaglijken en uitputtenden arbeid, welke samen met de ondervoe-

ding, de gevangenen onvermijdelijk doet bezwijken.

Ten ware dat bedoelde methode met opzet wordt gebruikt en op een lage en menschonteerende berekening wordt gegrond : door de samenvoeging van deze verschillende beproevingen zou dan de trage en verraderlijke dood worden beoogd van al diegenen die men niet openlijk tot een brutale en sensationeele doodstraf durfde veroordeelen.

Hoe kan men anders het voedingsregime(?) verklaren van de ongelukkige gevangenen van het kamp te Breendonck, die, naar de bewoordingen van een oud revolutionnair lied, zich terecht beschouwden als « verdoemden in hongersnood ».

Wij hebben reeds een bondige opsomming gegeven van het eten dat iederen dag aan die verdoemden werd verstrekt :

Twee halve boterhammen soldatenbrood, een duim dik, de eene s'morgens, de andere 's avonds, wat ongeveer een rantsoen van honderd gram moet beteekenen; een dubbele kom soep, waarvan het mengsel ons volledig rantsoen vertegenwoordigde aan aardappelen, aan graan en groenten, en zelfs, naar het schijnt, aan gehakt vleesch. En dat was alles, volstrekt alles.

Het gebeurde soms dat men eenmaal per week enkele lepeltjes marmelade uitdeelde

om op ons droog brood te smeren. Of ook nog, in het begin der maand, een onsje vet of margarine. Maar dit was een gansch uitzonderlijke gunst, en, wanneer men niet aan eenieder zijn rantsoen kon geven omdat de bevolking van het kamp te groot was geworden, werd de uitreiking van het rantsoentje vet eenvoudig weg volkomen afgeschaft.

Korten tijd vóór mijn aankomst in het kamp, had men bruusk de uitreiking stopgezet van de pakjes eetwaren van zes kilo, welke de familieën van de gedetineerden om de veertien dagen aan de gevangenen te Breendonck mochten sturen, zooals dit ook het geval was voor de gedetineerden in de gewone gevangenissen en andere arresthuizen.

Op zekeren dag, echter, had de Luitenant — op eigen houtje, zei hij, en hij pronkte daarmede — de uitreiking van de pakjes eetwaren doen stopzetten. Onder voorwendsel dat men communistische vlugschriften had gevonden in een dier pakjes! Precies alsof de communisten er belang zouden bij hebben propaganda te voeren in het midden van de ellendigen, die volkomen van de buitenwereld waren afgesloten en voor wie elke openlijke of clandestiene actie was uitgesloten!

Te vergeefs hebben de gevangenen voorgesteld voortaan zelf, en op hun eigen ver-

antwoordelijkheid, de pakjes te inventorieeren, om er elke geschreven of gedrukte mededeeling uit te verwijderen. Te vergeefs ook deed men het voorstel een verzoek te richten aan het Roode Kruis om den inhoud aan louter voedingswaren te waarborgen van de pakjes, waarvan het gansch alleen de verzending zou verzekeren. Dit voorstel werd niet aanvaard, in weerwil van het feit dat het Roode Kruis zich aan strenge sancties had blootgesteld in geval het eender welke propaganda had moeten begunstigen.

De Luitenant bleef onvermurwbaar. En om de wreedheid van zijn onmenschelijke beslissing te verhoogen, besloot hij tezelfdertijd dien beruchten Zomerdienst in te luiden, waardoor de gevangenen, met hun leegen buik, gedwongen werden « acht uren aan een stuk » zonder een minuutje verpoozing of onderbreking, een zwaren arbeid te verrichten als aardewerkers, bij het voortduwen van wagentjes, bij het dragen van steenen, of het stukbreken van baksteenen. En dit alles onder de heete Julizon, welke het naakte bovenlijf van de dwangarbeiders letterlijk verbrandde, en zonnesteken, huidverschroeiingen en nog ergere ongemakken teweegbracht, om alzoo de resteerende gezondheid van de zwoegers volkomen te ondermijnen.

Om den honger te stillen, die hun inge-

wanden pijnigde, beproefden de gevangenen alle middelen.

Wanneer hun arbeid hen in de omgeving bracht van de begrasde taluds van het fort, trachtten zij eenig voedsel te vinden in de armoedige gewassen die op de bermen groeiden : een paardenbloem, een min of meer voedzame plant, waarmede zij hun soep van twee uur wilden aandikken.

Meer dan eens is het gebeurd dat wij, om onze maagkrampen te bedaren, ons plat op den buik uitstrekten en gras aten, zooals herkauwers in de weide. Doch wee hem die in deze houding van grazend dier door de schildwachten werd betrapt! Er werd op hem gemikt met het geweer, hij stond aangeteekend als « Grünfresser » (groenvreter) en werd bij den Luitenant aangeklaagd.

Onder voorwendsel dat een epidemie van dysenterie de overige ziektekwalen van het kamp was komen vergrooten, heeft de Luitenant, op zekeren dag, al de gedetineerden doen fouilleeren, die op den koer in lijn stonden wachtende op de uitdeeling van de soep. Al diegenen in wier zakken men ook maar het kleinste grassprietje vond, werden voor een uur lang tegen den muur geplakt, 't is te zeggen dat het zoo lang verbeide oogenblik, waarop ze hun mager rantsoen zouden kun-

nen binnenslokken, nog zestig lange minuten later kwam.

Een dezer onverbeterlijke « Grünfresser », een handige kerel, was er in geslaagd, men weet niet hoe, in den rondengracht een zeer klein snoekje te vangen, dat nauwelijks grooter was dan een sardine. Bij het doorsnuffelen van de kleederen werd het vischje ontdekt en op den grond geworpen. In plaats van wat medelijden te toonen met den vernuftigen moed van den uitgehongerden visscher, verkoos de Luitenant te grijnslachen, het beestje onder den hiel van zijn laars te verpletten, en den armen jongen een uur lang de neus tegen den muur te plakken, alwaar hij over de gevaren van zijn visscherssport rustig kon nadenken in de onmiddellijke buurt van de onder-officierentafel, waaruit de lekkere geuren van een appetijtelijken hutsepot opstegen.

Het weze mij toegelaten twee tafereeltjes te schilderen van de tooneeltjes die ik persoonlijk heb beleefd in deze « Galerij van den Hongersnood ».

Op zekeren morgen was ik op een heuvelrug bezig aan het verplaatsen van steenblokken ; een glooiing van het terrein ontrukte me eenigszins aan de bewaking van de schildwachten. Een witbaardige grijsaard,

met de silhouet van een edelman en gouden neusnijpers, richtte mij het woord.

De sjofele man, die ook verplicht was de op een hoop gestapelde bloksteenen weg te ruimen, vroeg me of ik goede tanden had.

— Dat kan er nogal door, antwoordde ik, tamelijk verbaasd door deze eigenaardige vraag.

— Het is, ge moet zulks wel begrijpen, zei me de grijsaard, omdat ik het niet meer houden kan van den honger. Indien gij dus uw korsten niet opeet, dan ware het zeer vriendelijk van uwentwege mij, van tijd tot tijd, een korst te geven, wat mij zou toelaten den honger te stillen, die mij zoodanig kwelt rond tien uur.

Ik beloofde hem te helpen... en ik hield woord, in weerwil van mijn rammelende maag.

'S anderendaags informeerde ik mij nopens de eenzelvigheid van mijn ongeluksmakker.

— Ik ben, zei hij, ambtenaar op het Ministerie van Buitenlandsche Zaken.

— Dat lijkt mij geen voldoende reden om uw arrestatie te wettigen.

— Dat is juist, luidde zijn antwoord ; ik ben bij vergissing aangehouden : men gelooft dat ik van Russische nationaliteit ben.

— Maar een Rus kan toch, over 't alge-

meen, geen ambtenaar worden in de Belgische administratie.

— Dat is vanzelfsprekend. Doch ik ben geboren te Petrograd. Mijn vader was er geattacheerde aan het Belgisch gezantschap, ten tijde van den Czar.

— Dat maakt u precies niet geschikt om als een vertegenwoordiger van de Sowjets te worden voorgesteld.

— Ik, een bolsjewist ? zei de oude man met een verontwaardigd gebaar, het is wel het tegendeel. Ik ben aan de leiding van een technisch tijdschrift dat nooit heeft opgehouden elke toenadering met de Sowjets te bekampen.

— Kom, ik zie het, gij zijt het slachtoffer van een dubbele vergissing.

— Zeker, mijnheer, dat het een missing is, en dat men weldra deze vergissing zal herkennen en aan mijn martelgang een einde stellen ?

Mij ontbrak de moed om die beklagenswaardige ouderling van zienswijze te doen veranderen. Ik wist dat er in het kamp tal van Wit-Russen het slachtoffer waren van dezelfde « vergissing » waardoor men hen met de bolsjewisten op een lijn stelde. Ondermeer, deze generaal van het vroegere tsaristische leger, die overigens te Breendonck is gestorven ; een kolonel van het echte Kal-

mukken-type, die zijn mede-gevangenen behandelde op de wijze waarop destijds een barine zijn moesjiks zou hebben mishandeld; meerdere ingenieuren, studenten, kunstenaars, allen toehoorend aan de Slavische kolonie waarvan het centrum was aan de Naamsche Poort, het Brusselsche Montparnasse.

Het is ten slotte toch best mogelijk dat de volkomen onschuld van den waardigen ambtenaar aan het daglicht is gekomen, vermits, na twee of drie weken, ik hem niet meer ontmoette en dienvolgens mijn kostbare korsten mocht bewaren. Maar is het niet wraakroepend, deze weken van afgrijselijk lijden, welke een onderhoor van enkele minuten zou hebben vermeden ?

Een ander klein honger-tafereeltje, waarvan ik tezelfdertijde de speler en de toeschouwer werd, ontvouwde zich buiten de omheining van het « Kamp van den Hongersnood ».

Wel hoe, hoor ik zeggen, buiten de omheining van het kamp ? de dwangarbeiders konden dus hun gevangenis verlaten ? Ja zeker, doch op de hielen gevolgd door dezelfde orders tot brutaliteit en georganiseerde ondervoeding.

Men moet weten dat, ten tijde waarin het fort aan de Belgische overheden toehoorde,

het niet van drinkwater was voorzien ! De Duitschers hadden er een electrische pomp geïnstalleerd, die het water putte op een groote diepte, in een toevallig ontdekt watervlak.

Maar de electrische pomp functioneerde slecht en zelden. Een enkele onder-officier had er den sleutel van in zijn bezit, en, wanneer hij niet te zien was, liep men het risico, indien men niet bijtijds het proviand aan drinkwater had verzekerd, gedurende meerdere uren dorst te lijden. Hetgeen twee of drie verschillende keeren is voorgevallen.

De pomp-installatie had soms ook defekt. Wanneer in de gangen den kreet weerklonk : « Die Pumpe ist kaput ! », dan herademden deze gevangenen die kans hadden voor de water-karwei te worden aangeduid en er naar snakten eens buiten te komen.

Want zij wisten dat deze verwittigingskreet « Die Pumpe ist kaput », zou gevolgd worden door een meer beloftenvolle kreet : « Wasser holen ».

De ploeg water-dragers, twee man per chambree, verliet dan het fort, begeleid door de schidwachten met de bajonnet op het geweer. De buiten het fort doorloopen weg was niet zeer lang, en de lucht der vrijheid welke men inademde was doordrenkt met zware geuren van het op de weiden gespreide mest,

Aan een bescheiden werkmanswoning werd halte gemaakt ; daar werd de pomp voor drinkwater opgeëischt. De bewoners, de vader, de moeder, de kleine bengels, de oude grootmoeder staarden op ons stil en beweegloos : het was hen verboden ons een woord toe te richten, maar door hun blikken vol medelijden werden we diep geroerd.

Op zekeren dag waren wij voor de drinkwater-karwei aan hun woning gekomen juist op het oogenblik waarop de bakker, die zijn ronde deed, de met hun gouden korst appetijtelijke broodjes bracht, die het dagelijksche rantsoen van het huishouden uitmaakten.

De bejaarde grootmoeder merkte den begeerigen blik waarmede ik naar het kostbare voedsel keek. Zonder een woord te uiten, maakte zij het voor het snijden van een snede brood gebruikelijke gebaar, en ik begreep dat ze, aan den uitgehongerden die ik was, de broederlijke almoes wou geven van een brok eten. Doch de sergeant die ons begeleidde, had haar op dit milde gebaar betrapt en, het hoofd schuddend, de stem verheffend, schreeuwde hij : « Das ist verboten ! »

Het goede oudje, evenwel, liet zich niet ontmoedigen. Zij deed teeken aan een jong meisje om den bewaker naar een andere plaats mede te lokken ; daarna haastte zij

zich om van de boterham een eindeloos aantal kleine blokjes te maken, nauwelijks grooter dan de kruimels die men aan de vogels werpt ; en, weggedoken achter den rug van deze barmartige vrouw, kon ik, met snelle hapjes, dit versterkend bijvoedsel opslokken.

Het is mij nadien, van tijd tot tijd, gebeurt te kunnen genieten van de subtiele aandacht der jonge Joodsche gevangenen die den beroepskok behulpzaam waren bij het voorbereiden van den eenigen en dagelijkschen schotel van ons miezerig « Hotel van den duivel ». Telkenmale het mij mogelijk was, dank zij de meest verscheidene voorwendsels, mij in de omgeving van de keuken op te houden, loerde ik op de gelegenheid iets te krijgen van de geïmproviseerde hulpkoks : een rauwe aardappel van den hoop weggenomen, een brokje brood dat van de weegschaal was gevallen, of ook nog een wortel of een koolblad in de gauwte vóór den neus van den meester-kok weggegapt.

Aldus, dank zij kleine en wel te bekennen ontvreemdingen — de honger wettigt zoovele dingen — lukte ik er soms in mijn al te mager en beperkt menu met enkele grammen aan te dikken. Want, van buiten uit mochten wij niets, volstrekt niets ontvangen. In de vooronderstelling dat een meer menschelijke

kerel tusschen onze bewakers er zou in hebben toegestemd ons wat bijkomend voedsel te bezorgen, toch had geen onzer de mogelijkheid hem te vergoeden, vermits alles wat eenigszins waarde had, geld, persoonlijke juweelen, zakuurwerken, vulpennen, mesjes, ons was ontnomen geworden.

Bovendien was het niet alléénlijk de honger om onze ingewanden te kwellen. Geen mogelijkheid zijn dorst te lesschen gedurende de lange werkuren : gedurende de warme uren van den dag gaf onze door den dorst verdroogde keel ons den beangstigenden indruk van troebel, duizelingen en draaiingen waardoor we, ieder oogenblik, bedreigd werden bewusteloos te vallen.

Op een werkelijk snikheeten namiddag kwam men, op de werkplaats waar wij zwoegden, een gansche ploeg gevangenen opeischen om een vrachtwagen van een brouwerij te ontladen, waarop bakken bierflesschen waren opgestapeld.

Terwijl wij, met eenen marcheerend, deze zware bakken naar de cantine van de onderofficieren wegdroegen, waagde het een onzer de volgende opmerking te maken die hij grappig vond :

— Het is wel geen Duitsch bier, maar ik geloof dat het lekker om drinken zou zijn.

— Of het lekker bier is, antwoordde de

feldwebel die ons begeleidde, daarover zult ge kunnen oordeelen.

En, na een flesch bier te hebben ontstoken, hief hij ze omhoog op een afstand van twintig centimeter van zijn wijd geopenden mond, en goot zich den schuimende inhoud van de heele flesch achter het keelgat. Dan, ze leeg op den grond werpend, besloot hij :

— Uitstekend bier, maar zeker niet gemaakt voor honden als jullie, juist goed genoeg om van dorst te krepeeren.

Waarop een onzer bejaarde karwei-makkers, een stijve en gemanierde ouderling welke wij om wille van zijn voornaam uiterlijk en sierlijke taal « de diplomaat » noemden — per slot van rekening, hij hoorde misschien wel tot de Carrière —, het volgend oordeel van zijn misprijzende lippen liet vallen :

— Ah ! het varken...

De feldwebel moet ongetwijfeld niets begrepen hebben van deze juiste beoordeeling, want hij begon kalmpjes een tweede flesch te drinken, midden de lachende en goedkeurende blikken van zijn gegalonneerde kollegas. En het valt niet uit te maken of zij bewondering voelden voor de Bacchus-krachtpatserij van den drinker, ofwel of zij niet veeleer genoegen schepten in deze germaansche interpretatie van de foltering van Tantalus,

die werd toegepast op de beklagenswaardige gevangenen in het « Kamp van den Hongersnood ».

SLAGEN, VERWONDINGEN EN... DE REST

In Duitschland beschouwt men de « Schlague » (nog een waschecht Pruissisch woord) als een van de meest krachtige middelen voor de opvoeding... dresseermiddel ware wellicht een verkieslijker woord ?

Zij maakt deel uit van het gezinsleven waarin de vader, die over 't algemeen weinig benul heeft van de rechten van den mensch, ten zeerste is ingenomen met het allerhoogste voorrecht dat de traditie, de gewoonte, en voorzeker ook de moraal, aan het gezinshoofd toekennen : gebruik en misbruik maken van zijn kracht en van zijn vaderlijk gezag om aan de opvoeding de harde en strenge straffen vast te knoopen, bestaande in slagen en andere lijfstraffen.

Er was ongetwijfeld de ziekelijké teergevoeligheid van de zoogezegde ontaarde beschaving der westersche volkeren noodig om tot de onwaardigheid te besluiten van dergelijke opvoedingsmethode, alsmede om wetten uit te vaardigen waardoor de ouders, die hun

kinderen mishandelen, onder toepassing vallen van wetteksten die met gevangenisstraf dreigen, en in zekere gevallen met ontzetting uit de ouderlijke macht.

Ik weet nu niet of de Duitsche wetboeken bedoelde misbruiken van macht als een misdrijf beschouwen, doch, in bevestigend geval, moeten er zich ginds honderde en duizende kinderen bevinden, die er aan gewoon zijn dat de huiselijke tuchtmaatregelen den vorm nemen van slagen en mishandelingen, en die bij zich zelf moeten zeggen... dat men te Berlijn geen rechters kan vinden.

Men beweert aan de overzijde van den Rijn dat deze vroegtijdige kennismaking met het brutale leven de opkomende geslachten voor verrassingen vrijwaart, wanneer ze moeten constateeren dat op school de leeraar het recht heeft zijn leerlingen te slaan, dat in de kazerne de korporaal en de sergeanten aan de rekruten kaakslagen uitdeelen, dat men zich aan de universiteit tot volwaardig mensch opwerkt mits aan zijn medeleerlingen een jaap toe te brengen, en dat dit alles een cultureel gebruik bekrachtigt waarmede het oude Germanië ten doel heeft sterke, ruwe en krachtige nakomelingen te kweeken, gehard tegen de lichamelijke smart.

Gij kunt u dan ook voorstellen dat in de gevangenis, en bizonderlijk in deze hechte-

niskampen waar de gevangenen tot het « Schwere Haft » (de zware hechtenis) worden genoopt, dat daar de kaakslag, de vuistslag, de stampen en het afrossen met de matrak en met den knuppel tot op de hoogte van een levensregel waren verheven.

Al wie aldus het recht had te slaan op weerlooze menschen — wat toch, voor de ontaarde westerlingen die wij vertegenwoordigen, van laaghartigheid en lafheid getuigt — vond in dit sport een des te machtiger wellust, daar zij wel wisten dat de door hun slachtoffers ondergane straf dubbel woog. Want, indien zij ons haten en ons misprijzen, zij kennen niettemin ons karakter. Zij weten dat de door de mishandelingen te weeg gebrachte pijn van voorbijgaanden aard is, wanneer zij geen blijvende letsels heeft veroorzaakt. Maar zij weten ook dat de smaad van een kaakslag — gekregen, en zelfs teruggegeven — een ongeneeslijke wonde maakt in de eigenliefde en het gekwetste eergevoel. Zoodanig dat, in vele middens, dergelijke smaad met de wapens moet worden uitgewischt, hetgeen alleen, naar het schijnt, de gekwetste eer kan wreken en den haat koelen..

Vermits het concentratiekamp van Breendonck op een bizondere wijze zijn akelige vermaardheid had te danken aan de voor-

treffelijke organisatie van het lijden en van de lichamelijke folteringen, welke toepasselijk waren op hen die hierheen werden gestuurd om ze te dresseeren en ze murw te maken voor het regime van Nieuwe Orde, wilde een afschuwelijke logika dat de slagen, de verwondingen en de mishandelingen daar dagelijkschen kost zouden worden voor de gevangenen.

Een algemeene uitdeeling van slagen begon bij het krieken van den morgen, van zoodra de recruteering der ploegen voor de verschillende werkplaatsen van dwangarbeid. Met vuistslagen op de borstholte werden de mannen aangeduid die voor de verschillende dagtaken werden uitgekozen.

Bedoelde taken werden uitgevoerd onder leiding van bewakers die, met een dresseerzweep of een matrak in de handen, het rythme van den in gang zijnden arbeid onderlijnden met forsche slagen in den nek of in den rug van de zwoegers. Bij het transport van zware lasten, werden deze « aanmoedigingen » vervangen door de foltering van onder zware laarzen verplette teenen. Door de onder-officieren werd dit sport met liefde beoefend vooral in den loop van de ijdele en toch voortdurend herhaalde oefening van het op lijn staan der gevangenen ter wille van de twee of drie dagelijksche parades. Dan im-

mers, staande tegenover de gedetineerden gedwongen tot de stokstijve beweegloosheid van het op lijn staan, konden zij op groote schaal en in het wilde werken ! Hoe dikwijls heb ik aldus bejaarde sukkelaars zien mishandelen, wier stramme ledematen moeilijk de snelle militaire bewegingen konden volgen die men bevool. In het aangezicht, op armen en beenen, en op den rug regende het slagen.

Ik begrijp niet hoe ik er in lukte mijn woede te bedwingen den dag waarop ik de getuige werd van een uitzonderlijk schandalig tooneel. Het slachtoffer, dat naast mij stond, was een makker van mijn chambree, aan wie wij den bijnaam hadden gegeven van « La Vitesse », wegens de snelheid waarmede hij ongeveer alles verichtte, behalve het kauwen van zijn voedsel, want de ongelukkige had geen tanden meer. Zoodat, vrijwel lang nadat wij ons schamel morgendboterhammetje hadden gegeten, hij voortging met onzichtbare dingen te kauwen, het kaaksbeen met een zenuwachtigen tik bewegend.

Dien dag duurde de operatie bizonder lang, omdat de tandelooze « La Vitesse » het geluk (?) had gekend een korst te krijgen. De onder-officier, die wellicht van deze bizonderheid geen kennis had gekregen, bleek verontwaardigd omdat hij de volslagen roerloosheid van de rij zag verbreken door de

machinale bewegingen van de kaaksbeenen van den ongelukkige.

— Wat is me dat voor een grimassenmaker ? keelde hij.

En, aan zijn slachtoffer den tijd niet latende zich te verantwoorden, gaf hij hem in volle aangezicht twee vuistslagen om een os neer te vellen. Een buurman beging de onvoorzichtigheid de onvrijwillige gebaren van zijn makker te willen verklaren. Wat hem de rest van de slagen bezorgde.

Gedurende den ganschen dag hield deze stortvlaag van slagen nooit op. Elk oogenblik hoorde men het doffe geluid van de matrakken die op de ruggen der dwangarbeiders terecht kwamen, alsmede het hierdoor veroorzaakte gekreun. Soms zag men, rustend op de schouders van de makkers die hen ondersteunden, arme duivels die men als vodden naar de ziekenzaal bracht. Het was dan omdat de van dienst zijnde sergeant, de bewaker, of zelfs de booze Luitenant ietwat te krachtig waren te keer gegaan.

In deze distributie heb ik mijn deel gekregen. Ik bewaar ondermeer de herinnering aan vier of vijf episoden van dit ononderbroken en permanent spektakel, waar ik de rol van slachtoffer vervulde. Zoo ik er van houd deze episoden te vertellen, dan is het niet omdat ze buitengewoon wreed waren — ik

geloof zelfs dat ik in zake uitdeeling van slagen een averechtsche bevoordeeligde ben geweest — doch uitsluitend om de kleinzieligheid te onderlijnen van de voorwendsels die onze beulen vonden om ons lichamelijk en moreel te pijnigen.

Ik heb reeds verteld hoe, van zoodra mijn intrede in het kamp, ik kennis heb gemaakt met de muilperen ter wille van een eenvoudige zinspeling op den roem welke aan mijn militair plunje was gehecht.

's Anderendaags was het de Luitenant in hoogst eigen persoon die me verder inwijdde in het dresseeren bij middel van geweld, door mij een zware spade naar het hoofd te werpen.

Weinige dagen nadien, omdat ik mijn zakken toeknoopte terwijl het « geef acht ! » de roerloosheid van een standbeeld vereischte, werd ik tegen den muur geplakt met zooveel geweld dat mijn reeds behoorlijk platte neus zich ging verpletten op den brokkelenden cement van den muur. Gelukkiglijk koester ik geen zorgen voor het behoud van een mooi Grieksch profiel, hetwelk anders voor altijd ware beschadigd geworden.

Een simpel gebruikelijk gebaar bekocht ik, een andere maal, met een paar muilperen waarvan ik lastig de klinkende herinnering zal verliezen. Bezig met het schoonvagen van

de koer, ontwaarde ik op zekeren morgen een gevangene in soutane, die tegen den buitenmuur van onze kazemat stond geplant. Doorgaans was zulks de verplichte houding voor de versch aangekomenen, of ook nog voor de gevangenen die het kamp verlieten en die men op die wijze afzonderde, opdat zij van alle kontakt met hun makkers zouden verstoken zijn en niet in staat een geschreven of een mondelinge mededeeling mee te nemen. Tot mijn vroolijke verrassing, constateerde ik dat de man, die zijn priester-kleedij droeg, niemand anders was dan mij chambree-makker, de Rijselsche priester-professor, die ik vóórdien slechts gezien had gekleed met het militaire uniform van de galeiboeven.

Hij ging dus worden vrijgesteld ! Ik geloofde het op dat oogenblik, en hij voorzeker ook, alhoewel ik heb hem nadien heb teruggevonden in de gevangenis te Sint-Gillis.

Dank zij een handig strategisch maneuver, lukte ik er in mijn bezem te laten wandelen in de nabijheid van den muur voor denwelken hij stokstijf moest blijven staan. Daarna drukte ik hem steelsch de hand en zei ik halfluid :

— Ik ben tevreden voor u, Pater. Veel geluk, en tot wederziens !

Doch « Ruiten dame », die op den koer over

en weer wandelde, had mij betrapt. Rood van woede, snelde de onder-officier op mij toe, en met vlammende oogen ondervroeg hij :

— Wat hebt gij aan den Pater gezegd ?

— Ik heb hem, heel eenvoudig, tot weerziens gezegd.

Twee vuistslagen waardoor ik werd bedwelmd en die mijn ooren deden ruischen, hadden mijn kaaksbeenderen ontwricht.

De Luitenant die van op den drempel der bureeldeur het tooneel had gemerkt, deed ons naderbij komen en het geval verklaren. Onmiddellijk stortte er zich uit zijn gezwollen gelaat een vloed woorden, welke ongetwijfeld zeer heftig waren. Maar de slagen hadden mij letterlijk doof gemaakt. En ik dankte deze doofheid, want zij liet mij toe in mijn baard te lachen met zijn geschreeuw en bij me zelf te zeggen : « Ga maar je gang, ouwe ; het is mij om het even : ik hoor u niet. »

De sergeant, die mij met den arm wegleidde, had het evenwel goed gehoord. Hij zei me dat zijn overste mij eenvoudig terug naar mijn werk had gestuurd. Ik had, voegde hij er aan toe, veel geluk er zoo goedkoop af te komen, want, dien dag... was de Luitenant goed geluimd !

Eh wel, dan...

Een andere maal vernam ik dat de goede luim van de oversten ons niet altijd vrij-

waarde tegen de brutaliteiten van hun ondergeschikten.

Op zekeren morgen had men ons het bezoek van een voornaam personage aangekondigd, hetgeen een grooten kuisch van de kazematten en van den koer veroorzaakte. Terwijl ik mijn best deed om een modderige laan schoon te maken, zag ik een groep officieren aankomen, in wier midden een generaal de hooge borst zette. « Een hooge borst zetten » is de gepaste uitdrukking, vermits de voorname heer wien men zooveel eer bewees de borst had bedekt met de breede roode revers van zijn kapotjas, herkenningsteeken voor zijn graad van generaal.

De generaal ging mij voorbij, terwijl ik me stokstijf hield als een mannequin, in groetende houding.

De generaal bracht de hand aan zijn kepi om mij den groet terug te geven. Deze bijzonderheid was voor mij opvallend, want het was de eerste maal dat een overste de reglementaire hulde van een gevangene beantwoordde. Hij richtte me dan een welwillenden, menschelijken blik, en me op de schouders kloppend zei hij :

— Zoo is het goed, mijn beste man !

Onverstoorbaar, maar toch heropgebeurd door deze allereerste beleefde daad te mijnen opzichte, wachtte ik totdat de stoet ver voor-

bij was. Doch ik waagde het een voorbijgaanden onder-officier aan te spreken, in de overtuiging dat het gebaar van zijn overste zijn karakter zou hebben verzacht.

— Verschooning, Mijnheer de onder-officier, zei ik, is de officier die mij zoo vriendelijk heeft toegesproken niet generaal von Falkenhausen, de militaire bevelhebber van België ?

— Daarmede hebt gij geen zaken, antwoordde de onder-officier, en hij onderstreepte zijn brutaal antwoord met twee muilperen.

Mijn nieuwsgierigheid was voldaan, of ten minste zij zou het worden wanneer, twee dagen later, men mij het helsche kamp deed verlaten, doch niet zonder er wat blijvende herinneringen van mee te dragen op mijn arm lijf.

Denzelfden dag marcheerde ik in file in een stoet van dwangarbeiders, die naar den top van een bergje zware steenblokken moesten brengen. Ik schelde binnenmonds op den gevangenen Jood die mij voorafging en wiens sloffen en voortsukkelen de gang van de kolom vertraagde. Wat ons van wege de oversten een vloed van vloeken en bedreigingen had verdiend.

Op een gegeven oogenblik oordeelde een der « chefs » van de kolom, een gevangene

zooals wij allen, dat ik niet snel genoeg marcheerde. Hij begon op mij te kloppen met matrakslagen in de lenden. Welnu, deze « chef » droeg op zijn vest den geelen band, welke het herkenningsteeken was voor israëlietische personen. Ik kreeg toen een vreemd idee. Me richtende tot een aldaar voorbijkomenden sergeant, vroeg ik hem op den man af :

— Heeft een Joodsche « chef » het recht op een Arische gevangene te slaan ?

De kerel bleek verwonderd over mijn vraag. Daarna, wellicht van oordeel dat ik lucht gaf aan een anti-semietischen haat volkomen in overeenstemming met zijn persoonlijke opinie, antwoordde hij me op een meer zachten toon :

— Vanzelfsprekend, niet ; is het gene die u heeft geslagen ?

Mijn antwoord was bevestigend. De sergeant rukte de matrak uit de handen van den galeiwachter, reikte ze mij over er aan toevoegend :

— Pak aan, en geef hem zooveel slagen terug als gij er hebt gekregen !

Ik deed het natuurlijk niet. Trouwens, dat zou mijn eigen wonden niet hebben geheeld. Ik spreek van wonden, want, ruimen tijd later, wanneer ik het bagno reeds had verlaten, kwam er etter in de twee blauwe plek-

ken die ik op den rug droeg tengevolge van deze mishandeling. En gedurende verscheidene maanden moest ik me laten verzorgen door een geneesheer, die er over verontwaardigd was om dat deze mishandelingen zich nog kwamen voegen bij het lichamelijk verval door mijn gevangenzitting teweeggebracht.

Tot op den laatsten dag ontkwam ik niet aan de liefkoozingen van onze vriendelijke « beschermers ». Inderdaad, op den morgen zelf van mijn vertrek uit Breendonck, was ik bezig een bak assche om te kantelen aan den voet van een talud op het boveneinde waarvan de dwangarbeiders een graafwerk verrichtten.

De sergeant die het werk gade sloeg was van oordeel dat ik de assche op een verkeerde plek had omgekanteld, en hij gaf mij enkele lichte kaakslagen.

Maar, naast mij, waren er vijf of zes bruute beesten bezig met hun geweerkolven hardnekkig te slaan op een ongelukkigen die, rollend op den grond, kreunde en hartverscheurende kreten slaakte. Men moest het slachtoffer naar de ziekenzaal overbrengen, alwaar het stierf in den nacht. Bij het eerste morgenrood werd zijn kadaver weggebracht. Welnu, de gevangenen die op den bovenkant van den talud werkzaam waren, hadden mij

bij deze afschuwelijke moordpartij van zeer nabij gemengd gezien. En vermits men hen had gezegd dat het slachtoffer of de slachtoffers dood en begraven waren, en daar ik, 's anderendaags, uit het kamp was verdwenen, trokken zij hieruit het besluit dat ik tot de slachtoffers behoorde.

Men vraagt zich af hoe het gerucht van mijn overlijden door de driedubbele omheining van de militaire vesting heeft kunnen doordringen ; hoe dit gerucht zich te Brussel verspreidde zoodanig dat mijn familie talrijke brieven van rouwbeklag ontving ; hoe het nieuwsje Londen kon bereiken, van waar uit de radio het in het luchtruim verspreidde ? Dit kan alleen worden verklaard door de psychose van deze tijden van angst en troebel, waarin alle valsche berichten, goede of kwade, gruwelijke of verheugende, steeds duizende monden vinden om ze voort te vertellen, en duizende ooren om ze te beluisteren. Het gerucht van mijn vertrek « ad patres » bleef trouwens aanhouden meerdere maanden na mijn invrijheidstelling, en ik had aldus het genoegen, in navolging van Keizer Karel die zijn eigen begrafenisplechtigheid bijwoonde, den wierrook op te snuiven van mijn gelukkiglijk toch voortijdige lijkrede.

Doch laat ons ter zake terugkeeren, indien

men aldus mag spreken omtrent de beulsknechten die er mede gelast waren, bij middel van de « Schlague » en van mishandelingen, onze bekeering te bewerken tot de zachtzinnigheid van een nieuwe orde.

Indien ik enkele persoonlijk beleefde episoden heb verhaald, alhoewel ik toch niet in het bizonder aan de slagen van onze beulen stond blootgesteld, dan is het om aan te toonen dat niemand tegen deze beestachtige en wreede razernij bleef gevrijwaard.

Er zal misschien een dag komen waarop men, met het oog op een boete-eischende gerechtigheid, de nauwkeurige lijst zal opmaken der daden van barbaarsche en booze wreedheid waarvan de honderde ongelukkigen, die in het vervloekte kamp van Breendonck vertoefden, het slachtoffer werden. Het waarachtige verhaal van mijn eigen martelgang vormt daarvan slechts een kleine bijdrage.

Men zal bovendien hebben moeten wachten tot op het oogenblik waarop de gevangenen het aandurven te spreken. Want een der belangrijkste voorwaarden voor de invrijheidstellingen, welke zich af en toe en zeldzaam voordeden, was de plechtige belofte, op straffe van de allerzwaarste sancties, niets bekend te maken omtrent het beleefde gebeuren tijdens het verblijf in de vesting.

Deze bedreiging was zoodanig schrikaanjagend dat een beklagenswaardige bejaarde man, van bijna zeventig jaar, die ik met een hinkend been op de werkplaatsen te Breendonck zag voortsukkelen, mij gedurende verschillende weken de oorzaak van zijn verwonding niet durfde bekend maken. Hij beweerde dat een zware steenblok uit de handen van een werkmakker was geglipt en op zijn voet was terechtgekomen. In werkelijkheid waren het de laarzenstampen die zijn voet hadden verpletterd.

Een andere man kwam mij opzoeken na zijn invrijheidstelling. Daar ik zijn tandenloozen mond had bemerkt, begon hij een ingewikkeld en onwaarachtig verhaal om me wijs te maken dat tengevolge van de ondervoeding al zijn tanden waren losgekomen. En zooals een beschamende bekentenis moest ik hem de waarheid uit den mond rukken. Nog een tooneel van schandalige brutaliteit, waarin een sergeant, met een enkelen vuistslag, hem het kaaksbeen had gebroken en al zijn tanden uit het tandvleesch had doen springen. De beklagenswaardige man leefde nog in de beangstigende en neerdrukkende atmosfeer van het « Kamp van den Angst ». Hij had zelfs de kracht verloren om zich nog te beklagen.

HYGIÈNE

Duitschland — zoowel dit van het eerste, het tweede of het derde Rijk — vereert hartstochtelijk de godin Hygie, beschermster van de gezondheid. En daarop gaat het terecht prat.

De resultaten van deze politiek van rasveredeling, gekoppeld aan de beoefening van de sport in open lucht, zijn onmiskenbaar. De jonge gespierde, goed gebouwde athleten met de gezonde gelaatskleur, wier massa ons land heeft overweldigd bij de invasie en de bezetting, brachten den doodsteek aan de legende volgens dewelke de grenadieren uit Pommeren of de jagers uit Beieren worden voorgesteld als vetzakken en zwaarlijvige lomperds, opgezwollen van het bier en van de zuurkool, naar het beeld van het klassieke model van de Fritzen.

Er zijn redeneerders die beweren dat deze lichaamskultuur, verre van te worden vergezeld door een gelijk opgaande ontwikkeling van de gevoels- en geestesvermogens, veeleer de denkende persoonlijkheid systematisch ondermijnt. En dat het gezegde van den fabeldichter in tegenwoordigheid van het wondermooie holle standbeeld : « Mooie kop,

doch hersenen, nul », meer dan ooit van toepassing zou zijn.

Laten wij liever niet veralgemeenen. Des te meer dat de mentaliteit van de beulsknechten, aan wie wij handen en voeten geketend waren overgeleverd , een buitengewone ontaarding vertoonde in zake kunst om medemenschen te folteren. Zij hadden allen, in den hoogsten graad, genie in het kwaad. En hun geraffineerde wreedheid verleidde hen, door een afschuwelijke logika, tot het besluit dat, vermits hygiëne en lichaamsverzorging onmisbare dingen zijn, men ons zulks moest ontzeggen ten titel van bijkomende straf. In de meest verlagende en de meest weerzinwekkende bijzonderheden kwam deze bekommering naar voren.

Ik meen reeds te hebben gezegd dat op zeker oogenblik meer dan driehonderd gevangenen in het concentratiekamp waren ondergebracht. Ter beschikking van deze menigte stonden er juist acht latrines, indien men die naam mag geven aan de stinkende en slecht onderhouden modderpoelen, zonder spoelstelsel, waar de ongelukkige galeiboeven aan hun natuurlijke behoeften moesten voldoen. Een werkje dat ze op het kommando moesten opknappen, per escouade van dertig man. Dat de zindelijkheid, de hygiëne of het

eergevoel hierbij ruimschoots werden gekrenkt, had geen belang.

Tweemaal daags, bij zonsopgang en bij zonsondergang, werden de gedetineerden naar bedoelde gebouwtjes gebracht. Onder toezicht van ruwe en brutale schildwachten moesten zij dan, zonder onderscheid van leeftijd of opvoeding, zich ontlasten in de gechronometreerde tijdspanne van drie minuten : een minuut om zich te ontkleeden, een minuut voor de operatie zelf en een derde minuut om zich aan te kleeden. De eenen waren verplicht op de anderen te wachten voor die stinkende modderpoelen, totdat allen met hun werkzaamheden waren klaar gekomen.

's Nachts beschikten we voor bedoelde evacuaties over drie toilet-emmers ; zij stonden op een rij in de besloten ruimte, verlengstuk van de slaapzaal, die als eetzaal dienst deed. En gezien de dysenterie bijna voortdurend in het kamp heerschte, werd het, in de chambree, een eindelooze processie van arme stakkerds die, om hun ingewanden leeg te maken, hun buurmannen wakker rukten.

Onnoodig er op te wijzen dat er, in dien tijd althans, geen sprake van was een bad te nemen. Er waren gedetineerden in het kamp die, sedert een jaar, zich nooit behoorlijk hadden kunnen wasschen.

Voorzeker, iederen morgen was men verplicht, staande voor den gootsteen, het naakte bovenlijf te wasschen. En men verbeidde met ongeduld het bevoorrechte uur van den Zaterdag, waarop de spiernaakte gevangenen er toe gehouden waren het gansche lichaam te wasschen. Maar, om zich te reinigen en zich af te droogen, beschikten zij slechts over een zeer kleinen tot handdoek herdoopte keukendoek, welke men hernieuwde... alle drie weken.

Met als gevolg de zoo erg besmettelijke bloedzweerziekte die zich weldra blijvend in het kamp had geïnstalleerd. Het kon niet baten het hoofd van de gedetineerden kaal te scheren en hun aan te raden zich dikwijls het hoofd te wasschen; de kwaal bleef aanhouden en verspreidde zich dapper. Men kende geen ander geneesmiddel dan een laag jodiumtinctuur strijken op de zweren, puisten en bloedzweren, terwijl de wonden werden dicht gemaakt bij middel van een tampon watte, waarvan het witte bosje aan deze ongelukkigen het akelige uiterlijk gaf van cirkusclowns.

De medische zorgen — natuurlijk, 't is bij manier van spreken — werden verstrekt door een Israëlietisch geneesheer afkomstig uit Weenen; hij was een gevangene, zooals wij allen, en was voortdurend angstig voor de

uitvallen van woede van den Luitenant, die hem er van verdacht de « kliënteel » al te menschelijk te behandelen.

Voor den Luitenant, immers, was al wie zich ziek, gewond of uitgeput verklaarde, een onbeschaamde lijntrekker. Doorgaans zei men in de chambree dat, voor een opneming in de ziekenzaal, men eerst halfdood moest wezen. Wat betreft de mogelijkheid om in zeer ernstige gevallen naar het meest nabijgelegen militaire gasthuis, dit van Antwerpen, te worden overgebracht, daarvan kon geen sprake zijn : « Indien men er zoo erg aan toe is, had de Luitenant gezegd, dan is men nog slechts goed voor den doodgraver ». En hij sprak waarheid, want heel dikwijls, bij het eerste morgenrood, werden er door de gevangenen vreemde en geheimzinnige langwerpige pakken naar den uitgang van het fort gebracht. De aan den arbeid zijnde galeiboeven, die hiermede niet om den tuin werden geleid, brachten een groet met ontbloot hoofd en met verontwaardiging en angst in het hart.

Op zeker oogenblik steeg het aantal sterfgevallen tot zeven per week! Hoe bereikte dit sombere nieuwsje den buitenwereld?

Alleszins heeft zulks beroering moeten verwekken hoogerhand, vermits er militaire geneesheeren dan verscheidene malen een

snelle inspectie-reis maakten. Wij hebben, natuurlijk, geen kennis gekregen van het resultaat van deze navorschingen. Maar zij hadden gedurende een bepaalden tijd een onverhoopt resultaat voor het gansche kamp. Inderdaad — misschien was het slechts een louter samentreffen — telkenmale dat de geneesheeren een bezoek aan het kamp hadden gebracht, kenden wij een aangename verrassing : onze maaltijd(?) van twee uur werd met een snede brood aangedikt. Men zei ons dat dit bijkomend voedsel ons werd gegeven omdat het brood begon te beschimmelen en dat het per slot van rekening verkieslijker was het uit te deelen dan het te moeten weg smijten. Niemand echter liet zich vangen bij dit voorwendsel voor een ongewone mildheid.

Des te meer dat de interventie van de geneesheeren ons nadien veeleer rampzalige gevolgen berokkende.

De Luitenant, die voor niets ter wereld zijn slachtoffers wou prijsgeven om hen te laten verzorgen, en misschien genezen, in een militair lazaret, werd er op zekeren dag toe gedwongen : hij moest zeven galeiboeven vrijlaten en zich bij hun overbrenging naar het militair gasthuis te Antwerpen neerleggen. Doch, na het vertrek van de geneesheeren, keerde hij zijn schuimbekkende woede tegen

ons : onder voorwendsel dat het rendement van het werk al te gering was, verplichtte hij ons den arbeid voort te zetten tot vijf uur 's avonds, zonder ons den soepmaaltijd van twee uur te gunnen. Dien keer hebben wij, zonder eten, elf uur aan een stuk gezwoegd. Deze akelige dag werd dan ook gekenmerkt door een werkelijke hecatombe. Op ieder oogenblik zag men gevangenen die ongesteld werden, die neervielen, die ineenstortten langs de taluds en door medelijdende maar machtelooze makkers werden opgeraapt. Want de eenige chambree, die als ziekenzaal werd gebruikt, was overbevolkt. En men moest de ongelukkigen te bed leggen in de slaapkooien van de kazematten, van waar het gejammer van hun klagen en van hun kermen opsteeg.

Het is maar al te waar dat het oord, dat zoo bombastisch als « ziekenzaal » werd betiteld, in geenerlei mate kon vergeleken worden met een lokaal bestemd voor de verzorging van zieken. Het vertoonde veeleer het armzalige uiterlijk van een leprozerie of ook nog van een dier gasthuiszalen van over drie eeuwen, zooals zij ons worden voorgesteld in de vreeselijke realistische teekeningen van Callot.

In bedoelde kazemat waren de zieken zoo maar door elkaar te bed gelegd, naar gelang

er kooien beschikbaar waren. Hier ook waren de slaapkooien boven elkaar geplaatst. Zelden ledig, waren zij het toevluchtsoord voor de wrakken van het kamp van hongersnood en foltering. Een enkel geneesheer, de kleine Joodsche dokter afkomstig uit Weenen, geholpen door een geïmproviseerden ziekenverpleger, moest wel al de zieken verzorgen, onverschillig of zij lijdend waren aan bronchiet, catarrhe, longontsteking, dysenterie, bloedzweren, steenzweren, lever- of maagziekten, ziekten der huid of van de waterorganen, alsmede de gekwetsten, de slachtoffers van arbeidsongevallen of van de al te ruwe liefkoozingen der kat van de cipiers.

Zwachtels waren er niet te vinden; en, wanneer men er noodig had om een verband te leggen, moest men een lap linnen of katoen stukscheuren; een verwonde hand of een gebroken arm werden vastgebonden en gestut door kleine lintjes niet breeder dan een rijgsnoer. De geheele apotheek stak in een draagbare doos waarin een klein aantal geneesmiddelen waren geborgen.

Eenmaal per week was het ons toegelaten in deze doos te putten ter verzachting van onze kleine ongemakken. Iederen Zondagnamiddag deed de geneesheer een toer in de kazematten en opende hij zijn doos, zooals een in de dorpen rondreizende marskramer.

De methode van verpleging was steeds dezelfde, en met reden : aspirine en jodiumtinctuur werden de « Revalenta Arabica » van al onze kwalen en van al onze verwondingen. Doch wanneer men het waagde om zijn opneming in de ziekenzaal te vragen, dan hief de arme man de armen ten hemel zich afvragend waar het wel zou mogelijk zijn nog een plaatsje voor ons te vinden.

Het was geen uitzonderlijk vertoon de geneesheer in looppas den koer te zien oversteken, het hoofd gebukt, de schouders inééngedrongen, precies alsof hij voor een pak slagen vreesde. Het was dan omdat hij heimelijk naar een chambree snelde alwaar er een ongelukkige vocht met hevige koorts, soms zelfs met het gereutel van den doodstrijd, en dat die stakkerd het had aangedurfd den geneesheer te doen komen buiten de voor het bezoek vastgestelde uren, tijdens dewelke men het recht had ziek te zijn.

Met dergelijk regime, moest het aantal sterfgevallen verschrikkelijk groot worden.

Maar zal men er ooit de juiste optelling kunnen van maken? Is Breendonck niet opzettelijk een kuil geworden van lijden en lichamelijke straffen, waar alles er op ingericht was « in stilte » de ongelukkigen te

doen verdwijnen op dewelke de Gestapo haar ijzeren klauwen had gelegd?

FEESTDAGEN EN BLOEDIGE NACHTEN

De dagen van een gevangenzitting zonder einde verliepen aldus met een hopelooze eentonigheid, af en toe onderbroken door een gewichtig voorvalletje waarvan het onvoorzien karakter voedsel gaf aan onze gesprekken in de chambree.

De Zondagen brachten ons wat afleiding. Eerstens, omdat de arbeidskarwei met de helft was verminderd. En verder, omdat men de soep op het middaguur uitdeelde, hetgeen onzen voortdurenden honger wat vroeger stilde en een betere indeeling gaf aan onze eindelooze dagen van gevangenzitting.

Maar dan scheen er nooit een einde te komen aan den namiddag. Wij poogden den tijd te dooden met het kaartspel. Verschillende ploegen gebruikten beurtelings het vuile, smerige en eenige stel speelkaarten dat, niemand weet hoe, tot in onze chambree had kunnen binnendringen.

Diegenen, die niet aan het kaarten waren, verzamelden zich rond den haard en hielden

er eindelooze palavers betreffende al de brokken van ware of valsche berichten, die naar binnen waren doorgesijpeld.

Het meerendeel van de gedetineerden beoefende letterlijk de Zondagrust en legde zich neder op het koude en vochtige plaveisel, ten einde de door een gansche week dwangarbeid verloren krachten een weinig te herstellen.

En bovendien was er de afleiding teweeggebracht door het wekelijksche bezoek van den gevangene geneesheer, die ons al de schatten bracht van zijn draagbare apotheek.

Zij was maar povertjes voorzien, zijn doos met geneesmiddelen. Aspirine en jodiumtinctuur, dit was alles wat de Joodsche geneesheer uit Weenen ons brengen mocht ter verzachting van al onze lichamelijke kwalen.

Somwijlen kwam hij vergezeld van een andere Israëlietische gevangene, die angstvallig zorg droeg voor onze schoonheid.

Zijn schoonheidszorgen waren overigens gansch summier. Regelmatig werd ons hoofd kaal geschoren. En de glad geschoren schedel was het absolute kenmerk onzer waardigheid van galeiboef.

's Zondags hebben wij nochtans van nog andere afleidingen genoten, bij manier van spreken. We kregen aldus op een Zondag het

ongewone en onrustbarende bezoek van den Luitenant.

Hij had vernomen — wellicht door toedoen van een uithoorder — dat de twee Wit-Russen van onze chambree, die in de antibolsjewistische razzia waren opgepikt, wenschten te weten waar er andere landgenooten ondergebracht waren, die in hetzelfde droevig lot deelachtig waren.

— Waar de Russen zijn? had hij gevraagd.

Met zijn domme, tot kwaadwillige verdenkingen geneigde verbeelding, geloofde de Luitenant dat de vroegere onderhoorigen van den Czar wilden weten waar de legers van de Sowjet-Republieken zich bevonden.

Hij wendde zich dus brutaal tot onze beide Slavische makkers, ontplooide een Duitsch dagblad en zei hun al grinnikend : — Gij wildet weten waar de Russen zich bevinden? Ik zal u eens zeggen, ik, waar ergens in Rusland de Duitschers zich bevinden. En hij ontvouwde het dagblad waarvan de titel in enorme letters aankondigde : De Duitschers « voor Moskou ». (Die Deutscher vor Moskou). Hij had den duim gelegd op het woordje « vor » en de frase vervalschend had hij gelezen « in » Moskou.

Voor wie die domme leugen? Voor de twee ongelukkige Russen, omdat hij wenschte hen te demoraliseeren? Daarvoor moest hij hen

weinig kennen. Was het niet veeleer voor zijn eigen kinderachtig en dwaas genoegen zich zelf iets op de mouw te spelden?

Ik moest ten slotte wel gelooven dat de Luitenant het spottend en ironisch gelach, dat zijn kinderachtig bedrog had verwekt, als een schaterende vreugde beschouwde bij het vernemen van een zoodanig odverdonderende Duitsche zegen. Want vroolijk en met zich zelf ingenomen besloot hij met de woorden : « Kom, ik zie dat gij de zaak niet kwalijk hebt genomen ».

Een dag en zelfs twee dagen prijken op den kalender van onze hoogdagen, die speciaal door de Belgen worden in eere gehouden. Het is vooreerst den 14 Juli, die geestdriftig wordt gevierd door de vrienden van Frankrijk, de bewonderaars van de groote Revolutie en haar Verklaring van Rechten van den Mensch.

Daaraan werd veel gedacht in onzen burcht, in vergelijking waarvan de Bastille als een kalm rustoord had kunnen doorgaan.

Des te meer er zich een aanzienlijk aantal Fransche gedetineerden tusschen ons bevonden, die men van uit de gevangenissen van het Fransche Noorden naar Breendonck had gebracht.

Dien dag hadden onze bewakers zich buitengewoon zachtmoedig getoond. Men heeft

mij verzekerd dat, in sommige kazematten, de gevangenen werden betrapt bij het zingen van de « Marseillaise » zonder hiervoor te worden verontrust.

Doch den 21 Juli, dag waarop wij ons nationaal feest vierden, dan was het een ander concerto.

Gedurende den ganschen dag, doch vooral bij het naderen van den avond, waren onze bewakers zenuwachtig en gejaagd.

Was er iets voorgevallen in het land? Terstond werkte onze verbeelding en men besloot dat de zaken een ongunstig verloop voor de Duitschers hadden gekend, te oordeelen naar het norsche en barsche uiterlijk van onze cipiers.

De dag verliep evenwel zonder aanzienlijke gebeurtenissen. Maar nauwelijks waren wij te bed of wij hoorden een ongewone beweging op den koer.

In den beginne was het een soort rumoer gescandeerd door het gehamer van tallooze voetstappen, welke de komst van een menigte aankondigde. Nadien werd het geluid een ongehoord lawaai waaruit brutale orders opdoken, alsmede luidruchtige oproepen en een razend gebrul. Vervolgens kon men kreten van pijn, gekerm en gekreun, en hartverscheurende smeekingen onderscheiden. En dit alles ging vergezeld van het doffe rythme

der slagen welke aan de slachtoffers erbarmelijke jammerklachten en smeekbeden ontrukten.

De nieuwsgierigheid van sommige gevangenen werd hierdoor zoodanig opgewekt dat zij de onvoorzichtigheid begingen de getraliede vensters te naderen om te weten wat er gebeurde. Met slagen van de geweerkolven werden ze in hun kazemat teruggeworpen.

Het heele contingent onder-officieren en soldaten was op dienst. Zij vormden een dubbele haag voor de barak waarheen men de nieuw-aangekomenen duwde.

Allen kregen een afrossing, een hagel van stampen, en slagen met knuppel en matrak.

De aanleiding van dit werpspel en de uitgestrektheid van de schade vernamen we slechts in den morgen.

Een groot aantal van de nieuw-aangekomen gevangenen stonden met de roerloosheid van een standbeeld tegen den muur geplakt, met streng verbod de minste beweging te maken.

Aldus rechtstaande hadden zij den nacht doorgemaakt, en diegenen die, door de vermoeienissen en het lijden uitgeput, op den grond waren gestuikt, had men weer doen rechtstaan.

Anderen, maar in dezelfde houding, waren

gegroepeerd in twee inderhaast ingerichte naburige kazematten.

Uitgehongerd en afgemat, het lichaam geradbraakt of gescheurd van de verwondingen, hadden zij moeten blijven rechtstaan.

Allen hadden een verwilderd uiterlijk; zij leken menschelijke wrakken, die zich gekwetst of kreupel geslagen uit een verschrikkelijk gevecht hadden kunnen redden.

Men zag slechts gezwollen en bloederige gelaten met blauw geslagen oogen.

Gedurende den ganschen voormiddag was mijn aandacht gevestigd op twee jeugdige kerels, echte jongelingen, die stokstijf voor de vensters van ons hok stonden geplant. Zij staarden mij aan met een woesten blik, vol vizioenen van terreur. Ik wilde hen door de tralies heen een schaaltje water toereiken, doch ik kreeg terstond een flinken slag van een geweerkolf op de polsen.

Een weinig later, terwijl ik een wagentje voortduwde, werd ik in het voorbijgaan aangesproken door een man van hooge gestalte, met een kortdate en trotsche houding, die me in het oor fluisterde : « Herkent gij mij niet meer? » Het was generaal L., een van mijn buurlieden. Zijn energiek gelaat vertoonde blauwe plekken, schrammen en builen.

Hij lukte er in mij mede te deelen dat hij

daags voordien, den 21 Juli, was aangehouden, omdat hij, op het oogenblik waarop een groep van rexistische betaalde opruiers op het De Brouckère plein verscheen, had geroepen : « Leve België! »

Stuk- en broksgewijs vernamen wij de waarheid.

Op 21 Juli, den dag van het Nationaal Feest, had de Duitsche overheid elke patriottische betooging verboden. Alleenlijk aan de rexisten, die de overweldigers en de vernielers van hun vaderland met open armen hadden ontvangen, was het toegelaten — o, spotternij — de onafhankelijkheid van België luidruchtig te vieren!

De huurlingen van de vijfde kolom, ten einde hun akelig bedrog beter te verduiken, zongen en ontheiligden bij het defileeren de « Brabançonne », waarvan de strofen den roem huldigen van den koning (thans gevangen), van de wet (thans met de voeten getreden), en van de vrijheid (thans door den overweldiger verwurgd).

Vandaar deze natuurlijke reactie van de voorbijgangers die deze hatelijke komedie uitjouwden.

De betaalde opruiers hadden deze tegenbetooging verhoopt. Inderdaad, op hun oproep verschenen er terstond aan alle hoeken groepen van Duitsche soldaten en Duitsche

politiemannen om de boulevards en de belendende straten te versperren : het werd een kolossale vangst van al diegenen die zich op de trottoirs bevonden en het rexistisch defilee hadden gezien.

Zonder voorafgaandelijke schifting, zonder nazicht van de eenzelvigheid, werd die gansche menigte door elkaar opgehoopt in vrachtwagens, die van te voren gereed stonden, en naar het bagno van Breendonck weggevoerd.

Waarom naar Breendonck? Ons kamp was reeds overbevolkt en de akelige reputatie er van was te wijten aan het feit dat het was voorbehouden voor de « Schwere Haft » (de zware opsluiting) van toepassing op de meest ongewenschte, zooniet de meest gevaarlijke misdadigers.

Voor ons was het een nieuwe gelegenheid om de ordevolle en methodische organisatiegeest van onze Duitsche « beschermers » en meesters van meer nabij te leeren kennen. Zelfs indien men hun theorie wil aanvaarden volgens dewelke diegene, op wie den zwaren arm van het gerecht en van de politie zich legt, a priori, zonder dat daartoe bewijzen of een onderzoek noodig zijn, een schuldige is die men moet straffen en doen lijden, toch had men zich nog kunnen indenken dat zij

het bestaan van verschillende graden van misdadigheid erkenden.

Te Breendonck was het regime voor allen gelijk : terreur, wreede gestrengheid, volkomen afzondering van den buitenwereld en... hongersnood.

Het kamp was oorspronkelijk ingericht geworden voor de opsluiting van Joden, die men aldus aan het openbaar leven wou onttrekken. Toen het Reich aan Rusland den oorlog had verklaard, dan werd het afgekeurde fort van Breendonck omgevormd tot een concentratiekamp voor de onderhoorigen van de natie waartegen oorlog werd gevoerd. Zulks gebeurde — zoo zegden de Duitschers — overeenkomstig een gewoonte welke door het « Volkeren Recht » werd geduld.

Men had derhalve op goed geluk af, voornamelijk te Brussel en te Antwerpen, enkele uitgeweken Russen opgepikt — Wit-Russen — die zich aan het bolsjewistisch regime hadden kunnen onttrekken. Eigenaardige wijze om zich tegen het Bolsjewisme te keeren door er de tegenstanders van aan te houden! Vervolgens had men, mits een gewaagde gelijkstelling, verklaard dat al diegenen van medeplichtigheid met de Russen waren verdacht die, blijkens min of meer waarachtige ledenlijsten of naamlooze verklikkingen, om het even welke betrekkingen hadden met de

Belgische kommunistische partij, waarvan het ledental nochtans zoo gering was. Onnoodig hier aan toe te voegen dat de aansluitingen bij, de sympathie voor of de vermoedelijke betrekkingen met de kommunistische partij niet door een onderzoek terdege waren vastgesteld. En ik meen zelfs dat zulks nooit is gebeurd. Vanzelfsprekend bevonden er zich tusschen de gevangenen enkele kommunistische militanten die, vóór den oorlog, openlijk voor hun overtuiging waren uitgekomen. Aldus kon ik, spijts zijn lijdensmasker, want zijn gelaat was afgrijselijk gezwollen door de slagen, mijn kommunistische kollega Borremans, volksvertegenwoordiger voor Nijvel, herkennen alsmede de senator Eyndels, en mijn jeugdvriend, de bouwkundige Paul Francken, insgelijks communistisch verkozene in den gemeenteraad van mijn voorstad. Anderen was men op het spoor gekomen omdat zij, zooals dokter Fontaine uit Brussel, edelmoedig geneeskundige zorgen hadden verstrekt aan de politieke uitgewekenen die door de « Roode Hulp » werden ondersteund. Nog anderen hadden de misdaad begaan getuige te zijn voor de kommunistische lijsten bij de gemeenteverkiezingen. Dit was ondermeer het geval van een ouderling van 74 jaar, « bonpapa » zooals wij hem noemden, een vervallen en lam ge-

worden man die men uit zijn lijdensbed had gerukt om hem naar ons bagno te sturen. In dit stel van verdachten bevonden er zich ook menschen die volkomen vreemd stonden tegenover elke politieke activiteit; maar die men had aangehouden omdat men er niet was in gelukt een voor de razzia aangeduiden bloedverwant te arresteeren.

« Zijt gij het niet, dan is het dus uw broeder », zegt de fabeldichter. Was dit een voldoende reden om zoo maar onbesuisd niet-communistische personen aan te houden? Dit was mijn geval, alsook dit van verscheidene socialistische militanten uit de vakbeweging, die van de ideologie van Moskou niet hooren wilden.

Dit was het geval voor mijn makker Neefs, secretaris van de Brusselsche federatie van vakbonden, en ook voor mijn vriend Simon, van het syndikaat der metaalbewerkers, die nadien in een kamp van Noord-Duitschland is overleden.

De meest verbaasden over onze aankomst aldaar, wanneer men ons door elkaar in hetzelfde lijden en in dezelfde miserie stortte, dat waren ongetwijfeld de echte kommunisten.

Maar wij waren niet alleen om de verschrikkelijke wreedheden van deze «Schwere Haft » te doorstaan.

Er waren ook ongevaarlijke voorbijgangers opgepikt in de razzias, notabelen als gijzelaar gevangen genomen in de gestrafte steden, waaronder mijn vriend Bouchery, ondervoorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers en oud-Minister, alsmede diens kollega uit het Schepencollege, de gewezen liberale volksvertegenwoordiger Van Kersbeek, en cok de Procureur des Konings en de hoofd-commissaris van politie te Mechelen. Verder nog nijveraars die er van werden verdacht tegenstanders te zijn der « Nieuwe Orde », priesters, Universiteitsprofessoren, kunstenaars zooals mijn oude vriend Jacques Ochs, de geestige teekenaar van de « Pourquoi Pas? » en Paul Levy, de gegeerde speaker van het N. I. R. Zonder gewag te maken van een heel stel gevangenen van het Fransche Noorden, waaronder de directeur van het Katholieke Instituut voor Kunsten en Ambachten te Rijsel, een sommiteit in zake opvoeding en onderwijs, welke men, bij gebrek aan plaatsen in een cel-gevangenis van hun woonstreek, naar het bagno te Breendonck had overgebracht.

De dag van 21 Juli deed het aantal galeiboeven te Breendonck met een goede honderd stijgen. Tusschen hen ontwaarde ik een andere van mijn kollega's uit den gemeenteraad, de jonge advocaat Paul Thonar, die

men, zonder verderen uitleg, uit Breendonck verwijderde zooals men hem daar had gebracht, om hem te sturen naar een kerker in de omgeving van Hamburg alwaar hij stierf.

En ten slotte, omdat zij te Mechelen over geen gevangenis beschikten, zelfs niet voor de opsluiting van de kleine misdrijfplegers van gemeen recht, aangehouden ter zake van sluikvervoer van eetwaren of onvoldoende aangifte van den oogst, hadden de Duitsche militairen, belast met de tenuitvoerlegging van de vonnissen, er niets beter op gevonden dan voornoemde pekelzonden te doen uitboeten onder het zware penitentiaire en... beulsregime van Breendonck, waarvan zelfs de meest wreede moordenaars in Duitschland gespaard blijven.

Want, voor dit eigenaardige kleine wereldje, dit gekke mengelmoes van galeiboeven, was de volkomen gelijkheid ten aanzien van het lijden de onverbiddelijke wet. Allen, de gijzelaars, de politieke verdachten, de terwille van hun ras vervolgde Israëlieten, de ongewenscht geoordeelde politieke personaliteiten, de priesters met de al te sterk gekende patriottische gevoelens, de in de razzias opgepikte ongevaarlijke voorbijgangers, de onschuldige slachtoffers van laffe verklikkingen of de kleine misdrijfplegers

van gemeen recht, allen stonden op één lijn: allen werden systematisch ondermijnd, traag en geniepig afgemaakt en methodisch beroofd van hun lichamelijke, moreele en geestelijke kracht.

Allen kenden een schandelijk en demonisch regime dat men kan beschrijven als volgt : gevangenzitting zonder vonnis, zonder gerechtelijk onderzoek en voor onbepaalden duur; volkomen afzondering van den buitenwereld; ononderbroken arbeidsprestatie gedurende acht uren aan een stuk van zware karweien, opgelegd zonder dat er rekening werd gehouden met de lichaamskracht, den leeftijd of de onbekwaamheden; systematische organisatie van de ondervoeding; eenvormige dracht van het plunje van den galeiboef; het hoofd gedwongen kaal geschoren; volledig gebrek aan ernstige verzorging voor de ziek geworden gevangenen ten gevolge van afmatting, mishandeling, verkwijning van honger of tengevolge van een kwetsuur veroorzaakt door de slagen; recht voor de soldaten van allen rang onophoudend op de gedetineerden te schelden, hen te vernederen en hen te slaan; bestendig gebruik van de matrak en de zweep. Dit alles met als gevolg een verschrikkelijk sterftecijfer, de verwijdering uit de hel van de verdoemden op voorwaarde dat zij dood wa-

ren en plaats wilden nemen in het naamlooze konvooi dat, in den vroegen morgen, de lijken uit het fort van den hongersnood wegvoerde.

En ginds, te Brussel, op nauwelijks dertig kilometer van dit hol van het totale lijden, in de door hen gestolen redactiebureelen waren er schoone mijnheeren, doch tegelijk triestige heerschappen, die hun pen prostitueerden om de schoonheid op te hemelen van deze nieuwe orde.

NA DE HEL, HET VAGEVUUR

Het concentratiekamp te Breendonck had een legendarische en akelige faam.

Doch men kan de vraag stellen of de vizioenen van gruwel en schrik, welke de naam van Breendonck deed oprijzen, niet veeleer het resultaat waren van een legende, die de zaken aandikte en vervormde, en ze aldus verspreidde in de openbare meening verstoken van elk betrouwbaar contrôlemiddel alsook van de inlichtingen van een vrije pers?

Slechts weinig nieuwsjes en berichten konden moeizaam door de muren van deze gepantserde gevangenis doordringen. Behalve de Duitsche militairen, die er dienst deden,

mocht er niemand de vesting binnendringen. En men kan zich indenken dat diegenen, die door een ijzeren tucht gedwongen werden tot de laaghartige taak hun medemenschen te martelen, door strenge bevelen gehouden waren hun mond goed gesloten te houden.

De weinige burgers, die in het fort waren te werk gesteld, moesten trouwens, op straffe van onverbiddelijke sancties zwijgzaam en onverstoorbaar toezien op het wemelende leven van deze driehonderd gevangenen sjouwend, zwoegend en zweetend onder den zweepslag van het getier der bevelen en van de hagelbuien van slagen. Het was hun overigens streng verboden een woord of een oogslag met de gedetineerden te wisselen.

Een enkele maal hoorde ik een metser die, bij het bijwonen van een schandelijk tooneel waarbij een gedetineerde werd afgeranseld, binnensmonds grommelde met een Mechelschen tongval : « Wij leven hier in een beesten kot! ».

De weinige personen die men af en toe in vrijheid stelde (in de maand Juli waren er geen tien op meer dan driehonderd gedetineerden) herwonnen hun vrijheid slechts nadat zij, onder de meest vreeselijke bedreigingen, hadden gezworen het stilzwijgen te bewaren omtrent hun verblijf te Breendonck.

Ik heb vernomen dat de meesten deze belofte hebben gehouden, en dat, wanneer men hen ondervroeg omtrent de doorstane beproevingen, zij zich vergenoegden de oogen ten hemel te verheffen en het gelaat met de handen te bedekken om de helsche vizioenen te verjagen.

Ik heb iemand gekend — een zeer voorname personaliteit in zijn stad en zelfs in zijn land — die zich maandenlang volledig afzonderde in zijn woning, zijn deur gegrendeld en zijn mond gesloten hield, bevangen door de vrees terug naar Breendonck te moeten bij het eerste onbescheiden woord zijnerzijds.

En, spijts dit alles, kwam de waarheid nochtans aan het licht.

Kleine sluikbladen hadden over het leven in het kamp gruwelijke verhalen verspreid. En toch waren deze verhalen eigenaardig echt en waar, zoodanig dat zij zelfs beneden de waarheid bleven, want het was niet mogelijk, zelfs indien de getuige zelf een slachtoffer van Breendonck was geweest, alles te weten en alles te verifiëeren.

De Londensche « Broadcasting » schonk ook haar aandacht aan Breendonck en verspreidde in den aether enkele fragmenten van de waarheid. En vermits omtrent iedereen de Engelsche T. S. F. beluisterde, was

men op het einde, zooniet volledig, dan toch bijna juist ingelicht omtrent hetgene er zich ginder voordeed, weggestoken achter de verschansingen, achter de lijnen der schildwachten, achter den prikkeldraad en achter de wallen van een gedwongen stilzwijgen.

Was het daarna de vrees voor een internationaal schandaal? Was het de vrees voor repressaliën op de Duitsche burgers die in Engeland waren geïnterneerd en die hetzelfde lot zouden kennen in de Vereenigde Staten van Amerika in geval dit land in den oorlog mocht treden? Ofwel, mag men gelooven dat de meer menschelijke gevoelens en het liberalisme van den geest, welke men terecht of ten onrechte toeschreef aan baron von Falkenhausen, opperbevelhebber van de legers in bezet België en Noord-Frankrijk, er ten slotte deze hoogwaardigheidsbekleeder van het Reich toe hadden bewogen persoonlijk te interveniëeren ten einde enkele monsterachtigheden af te schaffen bedreven in naam van de nieuwe Europeesche Orde?

Wat er ook van zij, het gerucht deed alleszins de ronde dat de toestand te Breendonck plotseling was gewijzigd.

Men vertelde dat al de officieren-beulsknechten, te beginnen met den voornaamsten beul gekend als zijnde « de Luitenant », wa-

ren afgesteld en dat men de meest wreede onder-officieren naar het Russisch front had gestuurd.

De dwangarbeidskarweien had men verlicht en over de twee dagsdeelen verdeeld. De voedselrantsoenen (?) had men aangedikt. De pakjes met levensmiddelen mochten opnieuw naar de gedetineerden van het kamp worden verstuurd. Af en toe mochten de gevangenen eens in briefwisseling treden met hun familie. De nieuwe oversten maakten geen misbruik van hun recht op de gedetineerden te slaan.

En men vertelde bovendien dat vele invrijheidstellingen plaats grepen.

Uit ingewonnen inlichtingen bleek alras dat de waarheid niet zoo rooskleurig was. Nochtans was het regime werkelijk beter en het klimaat zachter geworden.

Ziehier wat deze ommekeer had bepaald.

De Luitenant had reeds, tot zijn groote woede, zeven slachtoffers moeten prijsgeven, die door een geneeskundige inspectie-commissie al te ernstig ziek of gekwetst waren bevonden en die naar het militair gasthuis te Antwerpen werden overgebracht.

Doch tallooze slachtoffers werden verder door ziekte neergeveld. Men had inderhaast en op het goed valle het uit een tweede ziekenzaal moeten inrichten. Onmiddellijk was

ook deze goed gevuld. Op zeker oogenblik had men zeventig dwangarbeiders naar het krijgslazaret te Antwerpen moeten overbrengen. En in de ziekenzalen waren er ruim zooveel.

De gezondheid van de overige gedetineerden was ook geen sikkepit waard. In weerwil van de slagen en van de bedreigingen, waren de beklagenswaardige, de magere, de lam geslagen, de van uitputting en door ondervoeding bloedarmoedige gedetineerden nauwelijks in staat zich op de werkplaatsen voort te slepen, doch volkomen onbekwaam nog eenige krachtsinspanning voor het werk te leveren.

Het regime van hongersnood gepaard met den zwaren en aanhoudenden dwangarbeid was zoo klaarblijkelijk wreed en dom dat zulks zelfs de meest onmenschelijke oversten de oogen moest uitsteken.

Men begon, derhalve, onder voorwendsel een einde te stellen aan den Zomerdienst, met de dagtaak in twee prestaties in te deelen : de eerste 's morgens, van af 8 uur tot den middag; de andere 's namiddags, van af 1 1/2 tot 5 1/2 uur.

Het rantsoen brood werd op driehonderd grammen per dag gebracht.

De familiën van de gedetineerden mochten opnieuw, om de veertien dagen, pakjes met

levensmiddelen opsturen, waarvan het gewicht nochtans de vier kilo niet mocht overschrijden en die noch boter, noch vetstoffen, noch spek mochten bevatten.

En af en toe, bij uitzonderlijke gunstmaatregel, mochten sommige gedetineerden een briefje aan hun nabestaanden schrijven.

Nadien ving men aan met enkele invrijheidsstellingen, welke zich waarlijk opdrongen : deze van de wandelaars en de voorbijgangers die men op goed geluk af in de razzias had opgepikt tijdens de betoogingen van den 21 Juli.

Hetgeen niet wegneemt dat het meerendeel van deze volkomen onschuldige personen, wie niets ten laste werd gelegd, al de ontberingen, al de plagerijën en al de gruwelen van het concentratiekamp hadden gekend gedurende minstens drie weken, en na vooraf eerst een schandelijke afrossing te hebben gekregen.

Nadien speelde men de hatelijke komedie van de geveinsde invrijheidstellingen. Daarvan mocht ik persoonlijk de kortstondige vreugde en de afgrijselijke ontgoocheling smaken.

Op een mooien dag ging er een officier van de Gestapo in de ziekenzalen en in de kazematten rond, overal aankondigend dat hij de zieken, die er het ergst aan toe waren,

zou doen vrijlaten. Op de gis, zonder een enkele geneeskundige vingerwijzing, duidde hij een honderdtal gedetineerden aan.

Deze dan, stralend van blijdschap, onderwierpen zich aan al de formaliteiten vereischt bij een invrijheidstelling. (Zij zouden, helaas, bedrogen uitkomen!) Men deed hen verschijnen voor den staf van de griffie; men gaf hen hun geld, hun juweelen, hun toiletartikelen en hun burgerspak terug. Men deed hen een eere-verbintenis onderteekenen waarbij zij beloofden zich niet langer meer (?) met de politiek onledig te houden en geen woord te reppen over het tijdens hun hechtenis voorgevallene.

Daarna werd het hen toegelaten vrij rond te loopen op den koer, met elkaar te spreken en te rooken. De van wacht zijnde soldaten lieten alle gestrengheid en brutaliteit varen, spraken gemoedelijk met deze gedetineerden, hen opbeurend en troostend met de gedachte dat de kwade stonden voorbij waren.

Onwaardige komedie die uitliep op een herneming van het tot daartoe beleefde drama.

Want twee dagen later, nadat zij dit voorsmaakje hadden gekregen van een herwonnen vrijheid, gaf men aan elk hunner een brood van 750 gram, er aan toevoegend dat

zulks hun proviand was voor een tweedaagsche reis. Zooveel tijd hadden zij echter niet noodig om weer thuis te zijn.

Maar zij gingen niet huiswaarts. In kolommen van vijf, omringd van soldaten met de bajonet op het geweer, werden zij, een honderdtal, naar het spoorwegstation van Willebroek geleid. Daar gekomen, werden zij opgehoopt in rijtuigen van eerste en tweede klasse, in een trein die hen naar Mechelen bracht, dan naar Antwerpen, dan opnieuw naar Mechelen, van waar de trein de richting insloeg... naar Duitschland.

Aan de grens gekomen, hechtte men aan deze luxe-trein een stel beestenwagens waarin meer dan vierhonderd gedetineerden opééngepakt zaten. Ook die had men vrijgesteld(?) uit de gevangenis-vesting van Hoei.

En de reis van het bommeltreintje, hortend en stootend, dan eens vooruitgaande en dan weer een eind achteruitrijdend, dan soms gedurende uren uitwijkend op een rangeerspoor, nam twee dagen en een halve dag in beslag.

De gedetineerden van Breendonck hadden sinds lang hun mager proviand voor de reis verorberd en kenden weldra opnieuw hongerkrampen.

En na een eindeloozen tocht door Westfalen en de streek van Oldenburg, werden

zij eindelijk opgenomen in een onmetelijk kamp in de omgeving van Hamburg.

Wat hen daar wachtte, dat was het regime van de krijgsgevangenen.

Het rantsoen brood was grooter.

Iedere maand werd een rantsoen van 800 grammen margarine aan ieder gedetineerde uitgereikt.

En voor het overige, zij die over zakgeld beschikten, konden zich in de kantien limonade, fruit en somwijlen ook een weinig tabak aanschaffen.

De « Schlague », tamelijk zelden toegepast, heerschte er natuurlijk ook, doch de mishandelingen waren geen dagelijksche kost, en de bewakers, oude soldaten, hielden er de hand aan een strenge tucht, evenwel zonder brutaliteiten.

De lectuur van dagbladen en tijdschriften, vanzelfsprekend alle gecensureerde publicaties, was er toegelaten.

Per slot van rekening, zoo verklaarde er mij een van mijn mede-gevangenen te Breendonck, na ginds te hebben geproefd van de hel, was het daar een vagevuur.

Alwaar men wachtte op het hemelsche geluk van de volledige vrijheid.

Doch de invrijheidstellingen waren er uiterst zeldzaam, en zij kwamen ook zoo onverwachts als traag tot stand.

Aldus werd een mijner jonge vrienden, die mijn medewerker was geweest in de gemeentelijke diensten, op een voor hem gansch onvoorziene wijze in vrijheid gesteld daags vóór Nieuwjaar 1942. Doch, vooraleer de vrijheid hem werkelijk werd teruggeschonken, werd hij eerst, in een celwagen van den spoorweg, van de eene gevangenis naar de andere gevoerd.

Zoodanig dat hij slechts in het begin van Februari waarlijk in vrijheid werd gesteld.

De arme jongen, wie absoluut niets ten laste werd gelegd, had zeven maanden hechtenis doorgemaakt.

Met zijn gezondheid was het steeds povertjes gesteld. Tijdens zijn gevangenzitting had hij zich meermalen gekwetst aan de handen, en het is een mirakel dat hij aan den dood is ontsnapt. Maar hoevelen zijn er niet ginder gebleven, geradbraakt door een regime van schandelijke, onverschoonbare en onuitwischbare misdaden!

VRIJ GELATEN !

Hoe ben ik weggeraakt uit deze hel van lijden, honger en terreur? Zooals ik er op zekeren dag binnen ging, zonder te weten waarom of waarvoor.

Op een mooien morgen — God weet, hoe mooi! — van de maand Augustus die, dat jaar, buitengewoon zonnig was, arbeidde ik van af den vroegen morgen aan een weerzinwekkend karweitje : het schoon- en leegmaken van de zes stinkende en verpestende modderpoelen alwaar, tweemaal per dag en op bevel, de vierhonderd gevangenen van het kamp hun darmen moesten gaan reinigen.

Het opknappen van deze weinig aangename taak was dien dag, door een bijzonder voorkomendheid, gereserveerd aan zes galeiboeven die men tusschen de zoogenoemde intellectueelen had uitgekozen. Omdat wij geen bijzonderen ijver aan den dag legden bij het werk, vond onze ploegbaas het geestig ons wat aan te moedigen met deze woorden : « Weest nu maar niet zoo vies! Naar het schijnt, brengt dat geluk bij! ».

Wat mij betreft, had hij het niet raker kunnen zeggen.

Inderdaad, in den loop van den morgen, ging er een sergeant het gansche kamp rond, luid roepend : « Volgnummer 196 ! », het eenigste kenteeken van mijn eenzelvigheid in deze naamlooze bende. Daar ik, verdiept in mijn werk, me niet haastte om dien oproep te beantwoorden, nam onze ploegbaas mij den emmer uit de handen en zei hij met een glimlach : « Doe maar niet zoo uw best voor

dit vuile werkje. Antwoord snel. Waarschijnlijk zal men u in vrijheid stellen. »

En in feite kwamen er van alle kanten gedetineerden naar mij toegeloopen, in weerwil van het formeel verbod met elkaar te spreken. Met een opgetogen gelaat en verheugd over mijn eigen vreugde, poogden zij heimelijk mij een mondelingsche mededeeling te geven voor hun familie, van de welke zij verder zouden gescheiden blijven nog lange maanden, misschien voor altijd.

Aan zooveel geluk kon ik niet gelooven. Maar wanneer de meest brutale van onze cipiers mij bij de kraag kwam vatten om me tegen den muur te plakken, er aan toevoegend dat ik daar stokstil moest blijven staan gedurende anderhalf uur, dan wist ik hoe laat het was. Het was de gebruikelijke plechtigheid van de invrijheidstellingen die aldus begon.

Tijdens de eerste oogenblikken van deze roerlooze houding, bleef ik stompzinnig, het hoofd leeg. Ik voelde me lijk vernietigd door de gebeurtenis van de invrijheidstelling waaraan ik niet kon gelooven.

Ik werd daarna bijna radeloos van vreugde. Ik vroeg me af hoe mijn koortsachtig ongeduld te stillen gedurende de zes kwart-uren van deze gedwongen onbeweeglijkheid. En ik besloot, met zachtjes fluiten en neuriën, de

lyrische fresco van den derden akt der « Meistersanger » voor mijn eigen alleen weer samen te stellen.

Ik was aan het quintet dat het vertrek naar den prijskamp van het « Preislied » voorafgaat, toen ik uit mijn muzikale droomerij werd gewekt door een drukking van de handen, zoo zacht als een streeling, en door een stem zoo buitengewoon liefelijk. Wie toch stelde me deze vriendelijke vraag : « Zeg eens, hoe oud zijt gij wel ? »

Toen ik me omdraaide om te zien wie me aldus toesprak, zag ik voor mij den gevreesden Luitenant die van toon en uitdrukking veranderde, mij in het gezicht sloeg met zijn handschoenen en me toebrulde : « Sinds wanneer spreekt men met een officier zonder zijn muts af te nemen en zonder zich in positie te stellen ? »

Mijn antwoord was dat ik werkelijk niet, ja werkelijk niet zijn stem had herkend. Daarop begon hij te vloeken en beloofde dat hij zich eens zou doen herkennen. Dan nam hij zijn dresseerzweep, en, lijk een circusrijder die zijn troep paarden ment, verplichtte hij me tot driemaal toe in kleinen looppas den toer van den achterkoer te maken. Hij vergat daarbij niet me bij het passeeren met een reeks zweepslagen in de lenden te streelen.

Daarna leidde hij me naar de kleedkamer waar hij aan den kleinen Joodschen kleermaker, die voor de kleerkast met onze burgerpakken moest zorg dragen, slechts vijf minuutjes gaf om een presentabel burger te maken uit den gemilitariseerden galeiboef die ik was.

Mijn burgerkleederen kwamen in deerlijken staat uit den zak waarin men ze had opgestopt. De gedetineerde-kleermaker leek werkelijk bezorgd voor mijn vestimentair voorkomen en hij bleef halstarrig probeeren om mijn gehavend plunje presentabel te maken. Hij wilde losgerukte knoppen vastnaaien en terloops mijn broek eens strijken om er een onberispelijke plooi in te krijgen.

Maar de minuten waren geteld en ik had er haast bij om deze vervloekte plaatsen vaarwel te zeggen. Des te meer dat men mij na vijf minuten kwam halen om me naar het bureel te leiden, voor de formaliteiten van de invrijheidstelling. Het was iets meer dan een gewone formaliteit. Rond een hoefijzervormige tafel bevonden er zich vijf officieren die me als een curieus beest bekeken.

Hun overste deed me mijn papieren en mijn geld teruggeven, en hij verklaarde mij dat men mij ging vrijlaten. Doch op voorwaarde eerst een verbintenis te onderteekenen waarbij ik mij verplichtte, op straffe van

terug in het bagno te worden opgesloten, me in geen geval met een politieke activiteit onledig te houden en niets te openbaren van onze levensvoorwaarden in het fort te Breendonck. Zonder aarzelen teekende ik deze verbintenis. Onze verdrukkers hadden mij de waarde van een vodje papier leeren kennen. Trouwens, om aan deze hel te ontkomen, was ik bereid om het even wat te onderteekenen.

De officieren dreven de spotternij zoover dat ze mij vroegen of ik tevreden was over mijn verblijf in dit lustoord en of ik geen klagens had over het eten. Daar ik hen op denzelfden toon antwoordde met een eenvoudig « weinig, sehr weinig », deed dit hen allen grinniken en zei er een hunner : « Bah, het was een puike vermageringskuur ! » Inderdaad, ik was maar eventjes veertig kilo lichter geworden.

Daarna raadpleegden de officieren elkaar onderling met halfluide stem, zooals rechters die beraadslagen alvorens te vonnissen. Ik had van hun gesprek alleen het woord « schleussen » (Schutten, door sluizen afsluiten) kunnen snappen.

Hetgeen me deed besluiten dat er mij een nieuwe beproeving te wachten stond en dat wellicht mijn bootje zou worden geschut om het van de teneer drukkende atmosfeer van

het bagno te doen overgaan naar den opwekkenden lucht der vrijheid.

Ik werd dan, in gezelschap van een andere « in vrijheid » gestelde gevangene, naar het cachot geleid. Zonder lucht en zonder licht bleef ik daar een uur opgesloten. Niet zonder eerst het akelige hok te zijn gepasseerd waar de gestrafte gevangenen zich aan de ijzeren stangen van hun kooi vastklampten, zooals de wilde beesten in den dierentuin. Het waren dezelfde beklagenswaardige schepsels die wij somwijlen op den koer zagen doortrekken, aan eenzelfde ketting vastgeklonken en ieder met een ijzeren blok aan het been.

Na verloop van een uur, werden we uit ons afgrijselijk hok gehaald. Wij moesten dan voorbij al de officieren passeeren die ons bekeken met een glimlach waarvan wij de ironie niet konden vermoeden. Wij meenden dat zulks een laatste blijk was van hun tevredenheid ons eindelijk kwijt te zijn. Maar wij dachten er bijlange niet aan dat onze beulen den spot dreven met de ongegronde vreugde welke zij ons hadden bezorgd door een geveinsde invrijheidstelling.

Zij hadden immers een hatelijke komedie gespeeld. Wij wisten het maar al te vroeg. Nauwelijks waren wij door de donkere tunnel onder het fort gegaan, hadden wij de brug over den rondengracht en de omheining prik-

keldraad gepasseerd, of daar bevonden wij ons in tegenwoordigheid van een officier die ons verzocht plaats te nemen in een voor den ingang van het fort stationneerende auto. En de volgende dialoog ontwikkelde zich :

— Neemt plaats in het rijtuig.

— Neen, dank u. Ik ga liever te voet terug.

— Waarheen wel ?

— Maar, huiswaarts. Men heeft mij in vrijheid gesteld.

— Gij, in vrijheid gesteld ? Denkt gij nu dat men bandieten van uw soort in vrijheid stelt ?

En zijn beleediging met een voetstamp nog meer kracht gevend, dwong hij ons in het rijtuig te stijgen. In vliegende vaart snelden we naar Brussel waar ik voor de ingangspoort van de gevangenis te Sint-Gillis werd afgeladen.

Ik had slechts van kerker gewisseld. Maar de verandering beteekende voor mij het overgaan van de hel naar het vagevuur.

Nog acht lange weken bleef ik in dit vagevuur. Wij waren met drieën in een cel opgesloten. Ik bevond mij in gezelschap van een jeugdige ter dood veroordeelde, die zijn tragisch einde met een bewonderenswaardigen moed verbeidde, en in gezelschap van een beklagenswaardige zinnelooze van Duitsche nationaliteit die nauwelijks gekleed, zonder

geld en zonder papieren, op de wegen in Frankrijk door officieren was opgeraapt.

Of ook nog leefde ik gedurende deze acht weken in de teneer drukkende atmosfeer van een afzonderlijke opsluiting.

Met steeds de bedriegelijke verwachting van een onderhoor, dat nooit is gekomen, en van om het even welke beschuldiging waartegen ik me dan zou hebben kunnen verdedigen.

Ik wensch hier niet het verhaal te geven van deze gevangenzitting die me slechts pijnlijk leek omdat er geen einde aan het verschiet was, en omdat ik niets bepaald omtrent mijn toekomstig lot afwist.

Per slot van rekening was dit leven in de gevangenis niet harder dan het lot van de duizende patriotten die aldus enkele maanden, ja zelfs jaren in de Duitsche kerkers doorbrachten.

Gansch onverwachts kwam er een einde aan mijn gevangenzitting. Gansch onverwachts, want men voorzag mijn wegvoering naar Duitschland. Wellicht ben ik mijn invrijheidstelling verschuldigd aan een oude bronchiet, waarmede ik sedert jaren sukkel, en die, ten gevolge van het te Breendonck doorstane deprimeerende regime, dreigde een longontsteking te worden.

Men rade mijn zoo aangename verrassing

toen omstreeks half-September, terwijl ik wanhoopte binnen afzienbaren tijd vrij te komen, ik in mijn cel de Oostenrijksche onderofficier zag binnendringen die, gedurende mijn heele gevangenzitting te Sint-Gillis, nooit had opgehouden mij op te beuren en te troosten, wanneer hij er zeker van was niet gezien te zijn.

— Ik ben het beu, zei hij, u te hooren hoesten dag en nacht. Hier, te Sint-Gllis, is er geen ziekenzaal waar men u kan verzorgen. Men zal u in het militair gasthuis verplegen ofwel thuis ten uwent.

— Ik zou al zoo graag bij mij thuis worden verpleegd.

— Dat zou best kunnen gebeuren, zei hij knipoogend. Ik had geen moeite om zijn knipoogen te begrijpen.

Twee uren later, na eerst eindelooze formaliteiten te hebben nageleefd, stond ik, ditmaal werkelijk op vrije beenen, op het pleintje voor de gevangenis te Sint-Gillis. Versuft en gansch in de war, lukte ik er niet in het onuitsprekelijke geluk van een herworven vrijheid klaar voor te stellen.

Deze vrijheid bleef overigens bedreigd, want tot tweemaal toe moest ik mij op de bureelen van de Gestapo aanbieden.

De officier, die mijn invrijheidstelling definitief moest bevestigen, stemde er eindelijk

in toe mijn dossier te toonen. Ik zag er geen enkel stuk voor een beschuldiging, doch wel een gansche reeks verzoekschriften van invloedrijke personen die mijn volkomen onschuld bevestigden.

Het dossier doorbladerend, zei de officier me het volgende :

— Al deze aanbevelingen bewijzen slechts één ding, namelijk dat gij een zeer invloedrijk en een zeer voornaam man zijt in uw land. (Het is de officier die aldus sprak.) In uw geval, moet men voor ons of tegen ons zijn. Indien gij tegen ons gekant staat, dan zal men u naar Duitschland sturen, en het zal zijn voor de rest van uw leven. En vooral, voegde hij er aan toe, probeer maar niet « attentist » te spelen, want wij houden u in het oog.

Ik antwoordde hem :

— Op mijn leeftijd en in den staat waarin ik mij bevind, wacht men slechts op een zaak : de dood !

Hij leek ontroerd door dit antwoord, maar hij herpakte zich dadelijk en hij wees me de deur met tal van bedreigingen voor de toekomst.

Hier zou ik mijn verhaal kunnen sluiten, vermits ik in een voorrede heb beloofd slechts dit te vertellen wat mijn eigen oogen hebben gezien of ditgene wat ik persoonlijk heb door-

staan. Met bovendien de belofte van een angstvallige trouw aan de waarheid en zonder de bedoeling te dramatiseeren of in overdrijving te vervallen.

HET KAMP DER FOLTERINGEN

Op het einde van den Zomer 1941 eindigde ook de nachtmerrie van mijn verblijf te Breendonck. Ik vertrok er met den indruk tot op den bodem van het menschelijk lijden te zijn gezakt. En nochtans, de doolhof van dezen foltertuin ontwikkelde zich nog nadien en nam afgrijselijke afmetingen.

Het was niet zonder gegronde reden dat men ons tot een slavenarbeid had gedwongen, die er in bestond de taluds met behulp van een spade met den grond gelijk te maken, de in de kleiaarde en in het zand vastgewortelde steenblokken los te rukken, de met aarde vol geladen wagentjes voort te duwen, de heuveltjes om zoo te zeggen te sloopen ten einde de monolieten van beton, die op de geëffende vlakte hun harde en nuttelooze bolwerken vertoonden, te voorschijn te doen komen staande lijk menhirs bezijden een kolossale steenweg voor reuzen.

Dit voorbereidend werk, dat meer dan twee jaar duurde, moest het mogelijk maken

nieuwe kazematten te bouwen om er een vervijfvoudigd aantal slachtoffers te bergen. Want, naar mate onze bevolking onder de Teutonische bezetting moest zwichten, steeg het aantal opsluitingen te Breendonck op schandelijke wijze.

Het zijn duizende beklagenswaardige landgenooten die in dit bagno belandden. Zoo er tusschen hen enkelen in vrijheid werden gesteld, doch niet zonder vooraf het « sluizen » in een andere gevangenis met een minder wreed regime te hebben gekend, zooals het mij is gebeurd, is er nochtans een groot aantal dat naar concentratiekampen in Duitschland werd gevoerd, waar zij slechts bij het eindigen van den oorlog de vrijheid mochten verhopen of waar zij op vreemden bodem stierven van uitputting, ontbering, ziekte of mishandelingen.

Doch te Breendonck zelf zwierf de dood voortdurend rond de gedetineerden. Toen ik er verbleef, signaleerde men een gemiddelde van drie dooden per week. Om de lijken uit het kamp weg te brengen — want het gebeurde nog dat men het stoffelijk overschot aan de familie van den overledene ter hand stelde — waren er dwangarbeiders-schrijnwerkers die een voorraad van kisten ineentimmerden. Van dezen voorraad vond men nog een heele collectie toen de Duitsche

cipiers samen met hun leger op de vlucht sloegen.

Doch er waren andere overleden, gefusilleerde of vermoorde dwangarbeiders die nooit behoorlijk werden begraven. Dit is ondermeer het geval voor talrijke Joodsche gedetineerden. En in het kamp vindt men een aanzienlijk heuveltje, waaronder ongelukkige slachtoffers, wier aantal niet is gekend en wier identiteit niet werd vastgesteld, gansch naakt hun laatste rust genieten.

De nieuw gebouwde lokalen moesten niet uitsluitend dienen om een onderdak te verleenen aan een buitengewoon vermeerderd aantal gedetineerden.

Na enkele korte meer kalme tusschenpoozen ten gevolge van een geneeskundige inspectie, werd het opnieuw tusschen de beulen een wedijveren in woestheid en wreedheid.

Zij kregen bovendien hulp van de « zwarten », die er een eerezaak van maakten hun midden de hitleriaansche soldateska gerecruteerde oversten en leermeesters nog in gruwelijkheid den loef af te steken.

Wij kennen reeds de angstwekkende faam van de cachotten. Daar hoorde men het gekerm en het gejammer van de tot « Schwere Haft » gestrafte gevangenen — gestraft wegens een overtreding van het reglement of

omdat zij weigerden een van hun vermeende medeplichtigen te verraden.

Doch dit was onvoldoende. Aan de folteringstechniek moesten er verbeteringen gebracht worden.

Dienvolgens werden er in de nieuwe gebouwen smalle cellen opgericht, nauwelijks van de grootte van twee samengekoppelde telefoonkabienen. De tot afzondering gedwongen gedetineerden werden er in opgesloten. Men bouwde even zoo smalle cachotten voor vrouwen.

De slaapstee van deze ongelukkige vrouwen was een smal houten bankje waarop zij zich, zonder beddegoed en zonder lakens, op vastgestelde uren moesten uitstrekken. Een kruk liet aan de cipiers toe van buiten uit het bankje om te gooien en tegen den muur recht te stellen, ten einde de gedetineerde vrouwen te beletten gedurende den dag wat te zitten en hen te verplichten de foltering te kennen van het blijven rechtstaan gedurende lange uren van niets-doen.

De gevangenen die te oud, of te zwak of te ziek waren om dwangarbeid te verrichten, kenden een gelijkaardig lot. Twaalf uren lang moesten zij stokstil en in positie blijven rechtstaan, zooniet werden hun teenen vermorzeld door de van wacht zijnde soldaten.

Maar het meest ijselijke vizioen is en blijft dit van de folterzaal met een gansch stel duivelsche instrumenten die het beeld oproepen van de folterkamers waarin de beulsknechten van de Inquisitie hun slachtoffers onderhoorden. Men zag er — en men kan er nog zien — de windassen waarmede de beklagenswaardige gefolterden omhoog werden geheschen, de pijnbanken waar hun ledematen werden gevierendeeld, en het smalle reepje langswaar het bloed wegliep der slachtoffers van deze monsterachtige mishandelingen.

Op een voorplein staan de executie-palen voor de te fusilleeren gevangenen, en aan het uiteinde van het plein staat er een schavot met drie galgen opgericht. Wanneer de veroordeelden de koord om den hals hadden, opende er zich een valluik onder hun voeten en de verwurging volgde. Het is op die wijze dat de executie werd voltrokken van de drie patriotten, die den verrader en penneschoelje Colin hadden terecht gesteld.

Dergelijke barbaarsche misdaden kan men zich tenauwernood voorstellen. Men moet het met eigen oogen aanschouwd hebben om te gelooven aan soortgelijke sadieke methoden van wreedheid. Maar wij hebben het gezien en wij verhopen dat vele generaties na ons het zullen willen zien. Niet alleen om de ge-

voelens van een gerechtigde en noodzakelijke volkswraak te vereeuwigen.

Een officier van het Engelsch leger, die ik onlangs begeleidde naar het kamp van den hongersnood en van de wreedheid, gaf me het volgende als besluit van dit dantesk vizioen : « Ik hoop wel dat men onze Parlementsleden hier zal brengen, alvorens zij zich zullen moeten uitspreken omtrent de vredesvoorwaarden die aan het overwonnen Hitler-Duitschland moeten gesteld. »

Maar het is niet uitsluitend voor de onderhandelaars van den komenden vrede dat dergelijk bezoek leerrijk en heilzaam zal wezen.

Het is aan het geheele volk dat men dit burgerlijk onderricht moet geven. Opdat een gruwelijke verontwaardiging en afkeer grondig de ideologie en de totalitaire regimes van dictatuur zouden kunnen beoordeelen. Beoordeelen en veroordeelen want de regimes van dictatuur kunnen slechts tot stand komen en zich handhaven dank zij dergelijke schandelijke aanslagen op de vrijheid, op de waardigheid en op het leven van de menschen.

Mochten deze bescheiden bladzijden, welke door die verontwaardiging en door dien afkeer zijn ingegeven, er toe bijdragen dit oordeel kracht te geven, dan ware mijn doel bereikt.

INHOUD

Voorrede 5
Gevangen 11
De Hel 21
De Galeiboef 196 27
De Chambrée 7 34
Moorden 51
De Beulen 58
Het Kamp van den Hongersnood . . 76
Slagen, Verwondingen en... de rest . . 91
Hygiène 107
Feestdagen en Bloedige nachten . . 116
Na de Hel, het Vagevuur 131
Vrij gelaten ! 141
Het Kamp der Folteringen 152

1306 — V. P